П'єса на чотири дії

ДІЄВІ ОСОБИ

Анатолій Олександрович Михалевич.

Ксенія Андріївна — йога жінка.

Ася — дочка Михалевича од першої жінки.

Самійло Григорович Хацкель — журналіст.

Никон Степанович Міщук — учений.

Гаврило Іванович Кендюх — поміщик.

Секлетія Лазарівна — його жінка. Псевдонім — Добросердечна.

Кость, їхній син.

Євмен Симонович Тихенький — публіцист.

Кіндрат Пилипович Несторець — чиновник.

Семен Прокопович Косоглядов — професор.

Захар Назарович Пилипенко — поміщик

Оксана —його приймачка.

Щепетиха,

Карпо,

Таїся, його сестра,

Півник,

Сенька, —

робітники на заводі у Михалевича

Гриць Федрич ДРИМБА, або Безумная Лічность, — чиновничок.

Хлопці, робітники, робітниці з пригороду.

ДІЯ ПЕРША

Їдальня у Михалевичів. В задній стіні — двері у вітальню, з якої чути гомін гостей. В лівій —двері в сіни, а в правій — у другі кімнати. Посередині хати довгий стіл, наготовлений до вечері багатьох осіб.

З вітальні хутко входить Ксенія Андріївна з схвильованим і

злим лицем. За нею Анатолій Олександрович. Ксенія Андріївна — молода жінка, одягнена по-модерному, з надзвичайною зачіскою. Говорить то крикливо й різко, то гаряче і з щирим почуттям. Анатолій Олександрович, далеко старший за неї, але жвавий, сухенький, з типовим дегенеративним лицем дворянина.

Анатолій Олександрович. Ксеню, Ксеню, ради бога!.. Не можна ж так. Це, по меншій мірі,— неделікатно.

Ксенія Андрії вна(повертаючись до нього). Я ухожу совсем из дому! Деликатно это или нет — я ухожу. Я с этим животным не могу сидеть.

Анатолій Олександрович (злякано озираючись на вітальню). Тш!.. Ну, що ти, бог з тобою!

Ксенія Андріївна. Ах, оставь ты меня, наконец, в покере! Мне надоело это всё. Это твоё глупое украинство, эти сиволапы, эти... Фу! Да какое ему дело, что я говорю по-русски?! Какое он имеет право делать мне такие замечания? До каких пор это будет, я вас спрашиваю, Анатолий Александрович?! Если вам угодно строить комедии, изображать из себя какого-то демократа и говорить этим ужасным наречием,— да-с, сударь, наречием и больше ничего,— на котором можно говорить только грубости, как этот ваш полуидиот Киндрат Пылыпович. Я это вам давно уже хочу сказать! Если вам это угодно, то пожалуйста: вы знаете, что я решила в это не мешаться. Но прошу также, чтобы и вы, и никто из ваших знакомых и друзей не смел касаться моих убеждений! Ведь я же выношу ваш язык со мной. Позвольте же и мне изъясняться так, как мне удобнее! Нахалы!

Анатолій Олександрович (який весь час хоче сказати щось).Ксеню... Ксеню... Боже, та ніхто тобі не перешкоджає... Будь ласка.

Ксенія Андріївна. "Перешкажае"... Красиво как! Прелесть! Нет, мне перешкажают! Этот хам чуть ли не преступлением считает мой русский язык! Он смеет мне делать замечания!

Анатолій Олександрович (лагідно). Тш!.. Перш усього, голубонько, він це жартом зробив. А друге... як-не-як... я український громадський діяч...

Ксенія Андріївна. Ах, "діяч"!

Анатолій Олександрович. Я — член редакції української газети, я — член партії... Здається, цілком зрозуміло, що від мене можна вимагать, щоб моя родина балакала по-українському. І коли це не так, то, розуміється...

Ксенія А н д р і ї в н а. То меня могут оскорблять в моём собственном доме? Прекрасно! Но... позволь! Но если уж так, то позвольте вам сказать, что всё это ваше "діяче-ство" яйца выеденного не стоит! Ах, они услышат? Прекрасно. Я только этого и хочу! С меня довольно этих комедий!

Анатолій Олександрович. Ксеню, ради бога... Це ж ніяково! Ну, я прошу.

Ксенія Андріївна. Мне наплевать, яково или не-яково это вам. Я не хочу принимать участия в этих комедиях. Они могут в самом деле подумать, что я тоже разделяю все твои фокусы. Да, я считаю всё это фокусами, все твои партии, газеты, украинство. Эти заседания "комитетов", ужины и тому подобную чепуху. Да, пусть слушают! Я считаю это фокусами. Я более искренна, чем ты. Я принадлежу к породе сильных и беру по праву силы, а ты комедии ломаешь. Ты думаешь, что этими партиями сделаешь рабочих своими друзьями? Как же!

Анатолій Олександрович. Ксеню... Зараз не місце... Ну, а я тебе прошу, побудь сьогодні з нами. Мені сьогодні дуже важкий день. Сьогодні день сражения. Понимаешь? Я очень тебя прошу...

Ксенія Андріївна. Ах, даже по-русски заговорил...

Анатолій Олександрович. Навіть по-французькому забалакаю, коли хочеш. Заспокойся, й ходім... (Дивиться на годинника).Ех, Хацкеля й досі немає. Невже не прийде сьогодня?

Ксенія А н д р і ї в н а. Но что я должна делать с вами? Господи, как это скучно и глупо!

Анатолій Олександрович. Это необходимо, мамочка.

Ксенія А н д р і ї в н а. Ты думаешь, что тебе действительно удастся завладеть газетой?

Анатолій Олександрович. Не в цім річ. Я хочу змінить напрям газети.

Ксенія Андріївна (посміхається). И для этого все эти фокусы устраиваешь? Ну, ладно, это не мое дело. Но скажи мне, пожалуйста: эта Оксана и ее покровитель долго еще будут у нас жить? Или сегодняшнее ваше генеральное собрание и это решит? Ведь, согласись сам, это, наконец, становится невыносимым. И потом подумай, как это общество влияет на Асю. Я — мачеха, и мой голос, конечно, во внимание не принимается, но мне самой, наконец, надоели эти Таиси, Карпы, Оксаны, вирши, пение. Должен же быть когда-нибудь конец этому?

Анатолій Олександрович. Сьогодні багато рішиться. Сьогодні все це буде ясно. Тільки, ради бога, Ксеню, поводься чемно. Ну, останній раз. Більше ніколи не буду тебе просить. (Цілує її руку).

Ксенія Андріївна (стискує плечима). Ну, будем страдать до конца... Только я предупреждаю: если это грубое животное еще раз сделает мне какое-нибудь замечание, я...

Анатолій Олександрович. Я йому скажу, я попрошу його.

Дзвінок. З вітальні вибігає А с я. Асі років 16—17. Схожа на батька. Жива, весела.

Ася (пробігає в сіни і кричить). Татку! Самійло Григорович.

Анатолій Олександрович (радісно). О! (Іде назустріч).

Ксенія Андріївна з насмішкуватою, зневажливою посмішкою дивиться йому вслід і йде в вітальню. З сіней входить Х а ц к е л ь. Хацкель — молодий ще чоловік. Рівний, як палиця, одягнений по

останній моді, але без смаку. Лице холодне, але при нагоді робиться улесливим. Держиться з повагою до себе. Говорить книжною українською мовою.

Анатолій Олександрович (стискуючи йому руку). Ну, я'радий, я радий, що ви прийшли. Асю, іди туди й зачиняй двері. Скажи, щоб співали... Ми зараз прийдемо.

Ася лукаво подивляється на них і, наспівуючи, проходить у вітальню.

Хацкель. Я лише сьогодні одержав вашу телеграму і моментально вирушив.

Анатолій Олександрович. Дуже добре, дуже добре. Я вже боявся, що ви сьогодні не встигнете. Сядемо... Я мушу багато вам сказать.

Сідають.

Х а ц к е л ь (киваючи на вітальню). Сьогодні зібрання?

Анатолій Олександрович. Зібрання. Весь комітет. Тут такі справи. Я мушу вам все спочатку... Необхідна ваша поміч. І, може, серйозна...

Х а ц к е л ь. Ви знаєте, я завжди готовий до послуг вам.

Анатолій Олександрович. Тут не мені тільки, а всьому ділу...

Хацкель (уважно). Так?

Анатолій Олександрович. Тут ставиться на карту справа всього нашого напряму. Діло серйозне. Річ ось в чім. Зараз у мене живе один херсонський поміщик, Пилипен-ко. Тижнів два уже. Як ви виїхали, він

якраз приїхав. Єсть у нього прийомна дочка. Вона теж тут. Він дуже багатий. Ну, не так дуже, тисяч, може, на двісті-триста має.

Хацкель. Все-таки значно.

Анатолій Олександрович. Ну да, але річ не в цім. Треба вам сказати, що вся штука в цій дочці, Оксані. Талановита дівчина. Вірші пише чудові! Співає — просто артистка. Самородок. З селян вона. Ну, так от... отця дочка його... Я так думаю, що це вона йому втелющила в голову цю ідею. Так от вона видумала такий план: приїхать сюди і вести агітацію за те, щоб кожний поміщик і взагалі багатий чоловік оддав усі свої маєтки на народну освіту.

Хацкель. Себто як?

Анатолій Олександрович (дрібно сміючись). Отак, просто взять і оддать. Для себе може оставити на життя по п'ятдесят карбованців на місяць. А все на школи в своєму селі і в окрузі.

Хацкель. І на це згоджується цей самий... як його?

Анатолій Олександрович. Пилипенко. В тому й річ, що згоджується, стоїть за це горою. В тому й річ!

Хацкель. І сам дає всі свої гроші?

Анатолій Олександрович. Дає! Хоч зараз. Всі документи при ньому. Але він хоче, щоб і другі пристали, щоб організувати комітет, який би завідував цею справою. І його мрія — зібрати цілі мільйони.

Хацкель. Що він, справдешній ідіот?

Анатолій Олександрович. Це — старий, во-сторжений народник і, безумовно, любить свою приймачку.

Хацкель. А вона ж що таке? Освічена?

Анатолій Олександрович. Він сам її виховав. Але мені здається, що вона побувала в компанії есерів, а то й прямо анархістів. Хоча її дуже важко розібрати.

Хацкель. Вибачайте. А ці... наші праві як до цього відносяться?

Анатолій Олександрович. О, тут уся й штука.

(Озирається на вітальню). Вони хочуть всіма силами перетягнути їх до себе. Розумієте? Після того, звичайно, нас випруть з редакції, і газета в їх руках.

Х а ц к е л ь. Вибачайте. А на план цей вони згоджуються?

Анатолій Олександрович. Ну, де там! Ну, хто ж таки згодиться? Що ж ви думаєте, Добросердечна оддасть свої маєтки чи Харитоненко?

Х а ц к е л ь. Звичайно. Ну, а чим же вони думають перетягнуть?

Анатолій Олександрович. От тут і весь фокус. Мені здається, що тут простий метод у них: влюбить Оксану в одного з своїх, і тоді... Ви розумієте?

Х а ц к е л ь (сухо сміється). Надмірно просто.

Анатолій Олександрович. Але правильно! Вони знають душу людську. Вони правильно ведуть лінію.

Х а ц к е л ь. Вибачайте, хто ж цей... королевич?

Анатолій Олександрович. Мені здається, що це — наш славнозвісний учений, прекрасний Євмен Симонович Тихенький.

Х а ц к е л ь. О?

Анатолій Олександрович. Так-так... І, розумієте, вона, здається, прихильна до нього. Якщо їм це вдасться, нам... нашому напряму каюк. Український рух піде по лінії шовінізму, фантазій і тому подібного. Справа стоїть серйозно, Самійле Григоровичу. Га? Треба рятуватись.

Хад кел ь. Чому ви не викликали мене раніше?

Анатолій Олександрович. Не хотів, перш усього, одривать вас з одпуску, а друге, нічого ще не вияснялось. Вони на сьогодні призначили зібрання. Хочуть рішати напрям газети.

Х а ц к е л ь. Знов?

Анатолій Олександрович. Вони сподіваються на більшість голосів. Але це дурниця. У мене єсть один план, котрим я посадив уже їх в калошу. Річ ось в чім. Я вніс сьогодні пропозицію такого сорту: організувати скрізь по Україні співочі товариства. Розумієте? В селах, містечках, городах. І зараз же у себе на заводі. Розумієте?

Х а ц к е л ь. Це чудова ідея!

Анатолій Олександрович. Розумієте? Це також народна освіта, але вища, благородніша. Ми засіємо всю Україну цими огнищами культури.

Хацкель. І це не утопія! Уряд не може побачити в цьому нічого небезпечного.

Анатолій Олександрович. Безумовно!

Входить А с я.

Ася. Тату! Просять, щоб ви йшли. Анатолій Олександрович. Зараз, зараз! Скажи, що через п'ять хвилин.

Ася виходить.

Хацкель. Ну? І як прийняли це?

Анатолій Олександрович. Ті, розуміється, нічого проти цього не могли сказать, хоча одтягують голосування; Пилипенко, здається, захопився. Хоча він усім захоплюється.

Хацкель. Так. Але ви думаєте, що цим придбаєте симпатію Оксани?

Анатолій Олександрович. Почасти. Почасти лридбаю. Вона ж хоче вчитись співати і йти на сцену. Значить, так сказать, відповідає її нахилам. Це раз. Але щодо Оксани, то тут... то тут, Самійле Григоровичу, уже на вас вся надія... Чекайте. Перш усього, треба написати про неї статтю. Розумієте? Надрукувать її вірші і статтю. Талант безперечний. Це — факт. Це просто скарб для нас, ця Оксана. Якби її одну без грошей придбать нам — і то вже багато. Розуміється, вибивши з голови всі фантазії. Але тут... прий-деться вжити методу наших противників.

Хацкель. Гм!.. В конкуренцію з Тихеньким?

Анатолій Олександрович. О, вона гарна. Жаліть не будете... Хе-хе-хе!

Хацкель. Та для загального добра, звичайно...

Анатолій Олександрович. Безумовно! Можна жертвувать всім собою.

Хацкель. Вона там?

Анатолій Олександрович. Там. Але попереджаю: це оригінальна, самобутня натура. І, здається, хитра, як справжній хохол. Дитя народу. Любить компліменти.

Хацкель. Так. Побачимо.

Анатолій Олександрович. Треба постаратись, Самійле Григоровичу. Треба постаратись, бо знаєте...

Входять з вітальні Оксана, Кіндрат Пилипович. За ними

Секлетія Лазарівна і Захар Назарович. Оксана — молода дівчина з типовим українським лицем. Брови низько над очима, що надає вираз сили й упертості. В губах дитяча жартівливість. Кіндрат Пилипович — високий, худий, з довгими похнюпливими вусами.

Говорить грубо, приказками, іноді з юмором. Секлетія Лазарівна — невеличка жінка з пісним лицем. Говорить, розтягуючи слова й скромно-єхидно стулюючи губи. Захар Назарович — скудовчена голова з виразом добродушного захвату, захопленості й прихильності до всіх. В окулярах і старомодному сюртуці.

Оксана. Анатолію Олександровичу! Нам не терпиться.

Анатолій Олександрович (др Хацкеля). Ми з вами ще будемо балакать. (До Оксани, дуже люб'язно, жваво, навіть улесливо). Ми готові. Ми готові. Давно не бачились, треба було про деякі справи побалакать. Це — секретар нашої газети Самійло Григорович Хацкель. (До Хацкеля). А це наша знаменита, чудова поетеса Оксана Спиридонівна Пилипенко.

Оксана (сміючись). Невже чудова? Будемо знайомі. (Протягає руку Хацкелю).

Той поважно, низько уклоняється.

Анатолій Олександрович (на Захара Назаровича). А це наш славний меценат, поет і великодушний діяч Захар Назарович Пилипенко. (На Хацкеля). Секретар нашої газети. Тільки сьогодні з одпуску приїхав.

Хацкель. Я мав уже щастя чути про вашу надмірну діяльність і приношу вам своє дивування.

Захар Назарович (соромливо). Ну, вже й діяльність!.. Дуже приємно з вами познайомитись... Я чув про вас.

Кіндрат Пилипович. Ге! Чули, та мало!

Захар Назарович. А що таке?

Кіндрат Пилипович. Це — наша гордість. Побіда наша. Він жид, знаєте?

Захар Назарович. А-а...

Хацкель. Я вашої рекомендації не потребую, добродію Несторець.

Кіндрат Пилипович. І по-дурному. (До Захара Назаровича). Жид самий настоященський. А перейшов до нашого гурту. От вам і Україна! Та ще який! Хоч він і противник мій, а правду скажу. Молодця хлопець, воша б його в потилицю. Жидів так чистить, що аж шкура лящить. "Україна для українців", та й край. От вам і жид!

Хацкель (здержано-злісно). Добродію Несторець! Прошу ваших поглядів мені не приписувати.

Секлетія Лазарівна (що стояла осторонь, єхидно). Шльома Гершкович... чи то пак... Самійло Григорович... не такий чоловік... Він сам — соціаліст... Бернштейнівець... "Україна для всіх". Вибачайте, я з вами й не привіталася... (Не рухається).

Хацкель (насильно посміхаючись). О, це я повинен вибачитись! (Підходить, здоровкається). Що ж до "Україна для українців", то ми в цьому не порозуміємось.

Секлетія Лазарівна. А звичайно, звичайно... Де ж там уже нам порозумітись. Ми — старі шовіністи, а ви — європейці, бернштейніанці... Куди нам...

Анатолій Олександрович. Панове! Про це, може, колись іншим часом. А зараз можна й до справи? Кінчать будемо. Я думаю, можна й голосувати. (До Захара Назаровича). Правда?

Захар Назарович. А чого ж? А розуміється... Прекрасна річ. Я, знаєте, все думаю. Це — чудово! Га, Саню? Та ще при кожній школі? Тільки мені здається, що це так тільки для початку. Що, так сказать... Вибачайте, панове: я, може, не так зрозумів.

Анатолій Олександрович. О, цілком правильно зрозуміли. Цілком правильно: розуміється, ті'льки для початку. Ваш геніальний проект зостається в силі, й ми до нього будемо прямувати зо всіх сил. Це тільки ми робимо перший крок. Тільки перший крок. Так не будемо, панове, гаяти й часу. Прошу до вітальні. Там ми докладніше будемо говорити.

Виходять до вітальні.

Секлетія Лазарівна (до Кіндрата Пилиповича). Кіндрате Пилиповичу, на хвилиночку.

Кіндрат Пилипович (зупиняючись). А що там? Вісь поломилася?

Секлетія Лазарівна (почекавши, поки всі вийдуть). Маєте. Радійте.

Кіндрат Пилипович (так само). Маєте! А я чим винний?

Секлетія Лазарівна. Авжеж ви не винні. Це я винна. Дурна баба не вміла за своєю справою доглядіти.

Кіндрат Пилипович. Ет! Варнягаєте.

Секлетія Лазарівна. Ой, добродію, хоч би ви вже не забували, що балакаєте не з биндюжниками.

Кіндрат Пилипович. Ну, от уже в церемонії вдаряєте. Кажіть краще, в чім діло, бо там же ждуть.

Секлетія Лазарівна. Ми так не можемо зоставити цю справу.

Кіндрат Пилипович. Ну, не можемо!

Секлетія Лазарівна. Нам треба окремо зібратись. Нашим усім.

Кіндрат Пилипович. Угу!

Секлетія Лазарівна. І закликать цих двох, старого йолопа і дочку. Та й зібратись завтра ввечері у мене.

Кіндрат Пилипович. Та й одбить? Хе-хе-хе!

Секлетія Лазарівна. Для загального добра, добродію, ми повинні напружити всі сили. Ви уявіть собі, що ці жидівські прихвосні заведуть у газеті, як візьмуть гору. Це ж буде смерть Україні, це ганьба, це не дай боже, що буде.

У мене волосся догори лізе, як я тільки подумаю... Ач! Співочі товариства... Знали, чим підлізти до цього дурня.

Кіндрат Пилипович (сміється). Та він не дуже-то щось схиляється.

Секлета Лазарівна. Нічого... Він таки схилиться, бо це таки думка хороша. Ой, це хороша думка. Та жаль, що з таких рук вона вийшла. Ну та нічого. Ми її візьмемо в свої руки... Так от, завтра ввечері у мене. Скажіть Міщукові. А я вже сама закличу Пилипенків. Та щоб ці не пронюхали! Треба й Карпа з сестрою теж запросити. Нам теж треба ближче стати до робітників.

Анатолій Олександрович (з вітальні). Панове! Вас просять.

Секлетія Лазарівна. Ідемо. Та глядіть же завтра.

Ідуть у вітальню. Назустріч їм виходять Ксенія Андріївна й

Кость.

Секлетія Лазарівна. Костю, а ти ж чого виходиш?

К о с т ь. А зачем мне там сидеть? Я ведь, мамаша, к "партии" не принадлежу. Сейчас голосовать будут.

Секлетія Лазарівна пильно дивиться на парочку й мовчки виходить.

Кость (з сміхом). Мамаша готова городовых с улицы затянуть, лишь бы голосовали за нее.

Ксенія Андріївна. Ей, кажется, доставляет искреннее страдание ваш русский язык?

К о с т ь. О, это целая драма нашей жизни!.. Лишить наследства даже грозит, если не буду говорить по-украински. Ну, да к чёрту это! (Каже шепотом). Слушай, я жду тебя завтра. До пятницы слишком долго. Хорошо? (Хапає її вище ліктя).

Ксенія Андріївна (злякано вириваючи руку). Что ты, с ума сошел? Каждую минуту могут войти. Глупый! Затем вот что: мы должны переменить гостиницу. Я в той ни за что больше не буду... Нас, кажется, там видели.

Кость. Ну, глупости... (Хоче поцілувати).

Ксенія Андріївна. Сумасшедший! Ну, ты!.. Нет, идём ко мне. Только вести себя скромно. Слышишь?

Кость. Слушаю.

Виходить направо. Якийсь час нема нікого. З вітальні чути гомін голосів:

— Панове! Панове!

— Та годі вам голосувати!

— Голосувать!

Дзвінок. Вибігає Ася. Вертається з Та ї сею. Таїся — молода дівчина, з здоровим, добрим лицем, дуже соромлива.

Ася (іронічно). А в нас зібрання. "Комітет". Т а ї с я. Ой, то я піду собі. Я тільки за Карпом. Ася. Карпа немає.

Т а ї с я. Як? А він казав, що зайде ввечері до вас за книжками.

Ася. Може, зараз прийде. Таїсю, сьогодні тут щось буде. Ми з Оксаною устроїмо одну штуку. Страшно смішно буде. Тільки ви мовчіть. Та ви не бійтесь, вони там "засідають". Тато вніс проект організовувати скрізь співочі товариства. Будуть зараз голосувать. (З поважністю й гаряче). Буржуї. Вони думають, що пролетаріат цим задовольниться. Ну-ну!

Т а ї с я. Ой, Асю. Ви так на свого тата кажете, що мені аж соромно.

А с я. В соціальних питаннях нема ні батьків, ні нікого. (Раптом регочеться). От штука буде. Ми їм покажемо! Так Карпо зараз прийде?

Т а ї с я. Він казав, що буде тут, щоб я зайшла.

Ася. Ну, то, значить, прийде. Почекайте. Я не піду туди. Нецікаво. Там зараз двоє спорятся, як треба писать: "мені" чи "міні". Всі хочуть голосувати, а вони все спорятся. Я насилу держалася, щоб не сміялись.

Хутко входить Оксана і сміється з таким виглядом, немов довго стримувалася.

Ася. Що? Що?

Оксана. Боже, які комики!

А с я. І досі? І досі? Міщук і Косоглядов?

Оксана (хитає головою, здоровкається з Таїсею). Драстуйте, Таїсю. А де ж Карпо?

Т а ї с я. Та він мав бути тут. Казав, щоб я зайшла за ним.

О к с а н а. Ні, не приходив. (До Асі, що підбігла до две-рей і прислухалась до вітальні). Асю! Карпа не було?

Ася. Ні. Він, мабуть, зараз прийде. Спорятся й досі. Косоглядов каже, що коли на Україні почнуть говорити "міні", то це все одно, що кінець її, повна русифікація... Ха-ха-ха! Оксаночко! Давайте зараз! Га? Ой, голубонько, я не витерплю. Вони ж такі трусливі, що я вам кажу, тут буде таке... Я їх знаю, буржуїв, Оксаночко!

Оксана. Ні, ні, рано ще, Асю. Потім. Трошки потім. Я хочу ще послухать. Хай поговорять.

Таїся (з доброю посмішкою). А що ви хочете зробити?

О к с а н а. Та тут одну штуку. Тільки як дізнаються, то нагорать нам, Асю. Га?

Ася. Ніколи не дізнаються! Тільки ви самі біжіть до дверей, нікого не пускайте. А то пропало все. Потім можна буде сказать, що хтось пожартував. От!.. (До Таїсі). Ми їх хочемо трошки полякать, щоб знали, як збиратись. Вони ж усі як на голках сидять. Подумаєш, які революціонери!

Дзвінок.

Т а ї с я. О! Це, мабуть, Карпо.

А ся. Це він! (Підстрибуючи, біжить в сіни,).

Оксана поправляє зачіску, робить байдуже лице. Входять Ася й Карпо

з книжками в руках. Карпо — молодий, гарний парубок. Держиться здержано, трохи похнюплено, позираючи більше спідлоба, але твердо, з достоїнством.

Ася (до дівчат). Він. (До Карпа). У нас "ко-мі-тет". Да! (Уклоняється й поводить рукою на вітальню).

Карпо (до Оксани). Добрий вечір.

Оксана. Добрий вечір! Що це вас останні дні не видно?

Карпо (сухо). Так. Зайнятий був. (До Асі). То, може, не можна мені? (Киває на вітальню).

Ася (зневажливо). Чого? Фі, подумаєш. Неконспіратив-но, чи що? Вони споряться, як треба писать: "мені" чи "міні".

Карпо. Я хотів би перемінити книжки.

Ася. Перемінимо. Сідайте.

Карпо. Ні, мені треба йти.

Оксана. Останніми часами добродій Карпо дуже зайнятий. Не затримуйте його, Асю. Потім, бачите, який у нього страшенно серйозний вигляд. Напевне, зараз розв'язує питання, чи морально пити лимонад, чи ні.

Карпо (криво посміхаючись). Невже ви мене маєте за такого розумного?

Оксана. Ну, не лимонад, а... Ну, скажемо, чи морально йти на сцену і співать для буржуїв, коли народ гине без... поезії.

Карпо (пильно дивиться на неї. Нічого не одповідає. До Асі). Може б, ви могли мені перемінити?

Ася (здивовано дивиться на них обох). Ви посварились?

Оксана (весело). Чого ради? І не думали. Добродій Карпо завжди такий серйозний. З ним як побалакаєш, то дійсно здається, що посварився з ким-небудь.

Карпо. Будьте ласкаві, Асю. (Показує на книжки).

Ася. Та зараз! Тільки, Оксаночко, помиляєтесь, це він тільки у нас такий. Він інший. Ій-богу! Правда, Таїсю?

Таїся (соромливо). Ну да.

Карпо. Ет, їй-богу!

Входить Захар Назарович.

Захар Назарович. Саню! А чого ж ти втекла? А, це ви, Карпо? Доброго здоров'я! (До Таїсі). Добрий вечір. А ми засідаємо... Чого ж ти втекла, Саню? Зараз будемо голосувати.

Оксана. Хіба вже скінчили ті двоє?

Захар Назарович. Ні, та вони зараз скінчать. Розумні люди... А вченість, Саню? Га? Цвіт України! Серце радіє. От мрія наша, пам'ятаєш? Цей Косоглядов — професор. І українець.

А с я. Ну який він українець! Україномфіл. Він по-українському й говорить не вміє.

Захар Назарович. Правда, він балакає по-русько-му. Ну, та то що ж? Аби серце було українське... А говорять як! Боже ж, як говорять! Та гарячі, скажіть на милість; другому б, як мені, скажімо, профану все одно: чи "мені", чи "міні", чи дві крапки над "і" треба, чи одну. А вони аж горять! Наука!..

Оксана (кидаючи поглядом в Карпа). А який симпатичний цей Тихенький! Правда, тату?

Захар Назарович. Д-а! Дуже-дуже симпатичний. Такий молодий, а вже відомий учений...

А ся (фиркає од сміху). Страшенно вчений!

Захар Назарович. Е, Асю, не можна. Учений чоловік, це не можна сказать.

А с я. Ай! Годі. Чим він учений? Подумаєш! Написав книжечку, як живуть люди десь там у Зеландії, чи що. Потім видряпав десь з архіву ненадрукований вірш Котляревського і вже "відомий український учений". Подумаєш!

Захар Назарович. Е, Асю, так не можна... Він, мабуть, ще багато написав, та ви чогось недобрі до нього.

А с я. Нічого він не написав. У нас усі такі вчені. Аж сором за наших. Хе! А цей ще такий кисло-солодкий, все нотації читає.

Оксана. Ні, Асю, він дуже симпатичний, ви помиляєтесь. Він мені страшенно подобається. (Лукаво). Здається, і я йому.

Ася (з обуренням). Фу Г Він ще, чого доброго, сватать захоче.

Оксана (кидає погляд на Карпа, раптом хапає Асю й дуже цілує). Ах ви ж, хороша моя ластівка. Комічна ви моя. Ви нічого не розумієте в цих справах.

Ася. Ого!

Захар Назарович (добродушно сміється). Чудачка!

З вітальні входять Анатолій Олександрович і Кіндра.т

Пилипович.

Анатолій Олександрович (роздратовано). Ну, це просто неможливо! Неделікатно. (До Захара Назаровича). І досі сперечаються. Ніяк зупинить не можна. Що ти з ними зробиш?

Захар Назарович. Учені люди.

Анатолій Олександрович (побачивши Карпа й Таїсю). А, Карпо Федорович! Доброго здоров'ячка! Чом же раніше не прийшли? Добрий вечір, Таїсю. (Здоровкається).

Карпо. Та у вас же засідання...

Анатолій Олександрович. От іменно! Ви хоч (злегка іронічно) і не наш, а дуже стали б нам у пригоді. Іменно ви, так сказати, голос робітничої среди. (До Захара Назаровича). От і Карпо Федорович, я певний, піддержить мій проект. Співочі товариства хочемо завести,

Карпо Федорович. Щоб у кожному селі, містечку були такі огнища народної музики.

Кіндрат Пилипович. Замість кацапських гармоній та балалайок, воша б їм у потилицю!

Карпо (спідлоба подивляється). Мені здається, що це було б добре.

Захар Назарович. Ви думаєте, що добре було б?

Карпо. Звичайно... Я, розуміється, не знаю.

Кіндрат Пилипович. Та тут і знать нема чого! Всякий, хто розшолопа, що таке українська пісня, зразу скаже, що це велика ідея. Та швидше б кінчали там ті сухої-ди. Завели. Гайда, та виведем їх за руки. А знаєте що? Зробимо перерву на вечерю. Як дійде до ковбаси та чарки, то й минеться сварка. Вони перестануть, повечеряєм і будем голосувати.

Захар Назарович сміється.

Анатолій Олександрович. А справді! Виходу ніякого нема. До речі, треба й поспівати трохи, а то вже зовсім некопспіративно.

Кіндрат Пилипович (захоплений своєю пропозицією). А звичайно! За руки та й геть, різав та поров вашу маму, вечерять, учені криси! Годі спориться. Ха-ха-ха! Гайда, хлопці. Ви, Карпо, як моцний хлоп, беріть більшого, а я дідка сухенького. Та й покажемо їм філософію:!

Анатолій Олександрович, Ні, ви, Кіндрате Пилиповичу, не дуже вже, а то образитись можуть.

Кіндрат Пилипович. Не образяться.

Іде в вітальню, за ним Анатолій Олександрович.

Оксана (до Карпа). Так ви, значить, в поезії авторитет? Я й не знала. Вибачайте.

Карпо спалахує, гнівно повертає до неї голову, але здержується й одходить

до Таїсі.

Ася, Оксаночко! Нащо ви так?

Оксана (сміється). Ой, глядіть, Асю, щось ви дуже заступаєтесь за суворих добродіїв.

Ася. Бо ви чогось дурно чіпляєтесь до Карпа. їй-богу!

Оксана (серйозно, голосно). Нічого, він звик панські примхи виносить.

Карпо (хутко повертаючись, обурено). Хто?

Оксана (серйозно, теж спалахнувши). Хтокало!

Захар Назарович (здивовано). Отаке! От маєш! Та що з вами? Саню!

Карпо якийсь мент дивиться на Оксану й одвертається. Потім весь час хмуро-смутний. Іноді подивляється на Оксану. Вона, зустрівши його погляд,

одвертається.

Входять гості. Попереду Анатолій Олександрович веде під руку Косоглядова. За ним Кіндрат Пилипович веде М і щ у-к а. За ним Тихенький, Гаврило Іванович, Кендюх, Х а ц-кель і Секлетія Лазарівна. Ідуть позад усіх, силкуючись бути страшно ввічливими одне до одного. У Секлетії Лазарівни тяжко і з виглядом

мучениці стиснуті губи. За всіма семенить Д р и м б а. Косоглядов — невеличкий сухенький дідок з мертво-блідим носом і гострими

оченятами. Кашляє. Міщук — присадкуватий, густо заросли́й бородою чоловік з випнутим, упертим лобом і тупим важким поглядом. Тихенький — худенький, молодий ще, чоловік, в пенсне, короткозорий.

Лагідно, миролюбиво посміхається. Гаврило Іванович Кендюх — дуже товстий, коротенький добродій, рудий, лисий, добродушний, але оченята хитрі. Майже після кожної фрази, хоч би й зовсім не смішної, сміється гортанним сміхом, якось одразу випалюючи:

& "Га-га1>

Дримба — незграбний чоловічок, завжди без потреби заклопотаний, хло-потливий. Говорить хапливо, незв'язно, трішки хвастовито, в партіях не розбирається, любить співи.

Косоглядов (озираючись до Міщука, на ходу говорить). Украинская мова, сударь, с такими законами не считается. Не желает считаться, хоть бы вы тут вопили от злости.

Анатолій Олександрович (бажаючи одвести розмову у другий бік). От уже й вечеря на столі. Після гарячих дебатів...

Міщук. Українська мова, добродію, теж із вашими законами не рахується. Це вже як знаєте. Бо коли...

Кіндрат Пилипович. Та годі вже вам. Тю, які яркі! — хай вам воша в потилицю.

Міщук. Прошу не перебивать.

Косоглядов (раптом вириваючись од Анатолія Олександровича, зупиняється проти Міщука і з викликом говорить). Ну, хорошо! Украинская мова допускает смягчение?

Нет; вы отвечайте... Виноват, Анатолий Александрович, это крайне интересный момент. Допускаете?

М і Щ У к (теж вириваєтьсяся). Допускає.

Косоглядов (ехидно). Так. Очень приятно. Очень приятно, —что допускает. Теперь позвольте вас спросить, предлог "од", русский "от", как пишется? Ну-с? (Наставляє вухо).

М і щ у к. Ви перш усього ставите питання...

Косоглядов. Нет! Никаких "перш усього", а отвечайте прямо: как пишется русский предлог "от"?

Анатолій Олександрович. Панове!.. Будьте ласкаві... Це задержує.

Косоглядов (сердито). Виноват, Анатолий Александрович. (До Міщука). Ну-с?

М і щ у к. Пишеться "від".

Косоглядов. Ха-ха-ха! Вот-,вот, голубчик, в этом вся... заковыка. А "од" — нельзя?

М і щ у к. Це — полонізм.

Косоглядов (насмішкувато). Полонизм?

М і щ у к (твердо). Полонізм.

Косоглядов. Вы в этом глубоко убеждены?

Кіндрат Пилипович. Та хоч би по-українському гризлись, все-таки легше було б.

Косоглядов. Извините, сударь, я имел честь раньше заявить уважаемому собранию, что не владею свободно южнорусским говором.

Кіндрат Пилипович. Перш усього не "говор", а мова. А друге...

Анатолій Олександрович (рішуче). Панове! Прошу до вечері. Час не стоїть, прошу, Ксеню! (Озирається). Де мати, Асю?

Ася (що сміялась чогось разом з Оксаною й Таїсею). Я не знаю.

Анатолій Олександрович. Панове! Прошу. (До Косоглядова, майже тягнучи його). Сюди, Прокопе Семеновичу, на почотне місце. Кіндрате Пилиповичу, сідайте. Панове, прошу. Захаре Назаровичу, вибачайте, будь ласка, будьте самі, як у себе вдома. Оксано Спиридонівно! Ви вже коло молоді поклопочіться. Прошу, панове! Асю! Поклич матір, вона, мабуть, у себе. Швидше.

Ася, скривившись, неохоче виходить.

Оксана (ведучи під руку Таїсю до столу. До Карпа). Добродію Карпе, сідайте з нами.

Карпо (хмуро). Дякую. (Іде в другий кінець столу).

Хацкель. Прошу. (Прислужливо підставляє стільця Оксані).

Оксана (робить так, що стілець дістається Таїсі. Сама говорить). А мені?

Хацкель. О, прошу дуже! (Підставляє другий).

Оксана (голосно до Тихенького). Євмене Симоновичу, може, ви хочете бути нашим кавалером?

Тихенький (ніяково). З великою приємністю. (Підходить, але не знає, що робити далі).

Хацкель. Я чимсь не догодив панні?

Оксана. Навпаки. Але ви чули, що мені доручено клопотатись про молодь.

В цей час Анатолій Олександрович всаджує Косоглядова. Інші самі сідають, балакаючи між собою. В цей час Секлетія Лазарівна щось шепоче Карпові. Той здивовано одповідає, але, видно, згоджується.

Дрим.ба (заклопотано шукає собі місця. До Оксани). Можна мені коло вас примоститись?

Оксана. Ах, Іван Федрич!.. Розуміється, можна. Слухайте, чого вас називають Іван Федрич Безумная Лічность?

Д р и м б а. Глупі люди називають, Оксано Спиридонівно, єдино глупі люди. От і більш нічого.

Кіндрат Пилипович. Ну, серце, це ви брешете! Це, мабуть, за те, що ви як щось скажете, так аж бульки з носу вискочать.

Оксана. Фе, добродію!

Кіндрат Пилипович голосно сміється.

Д р и м б а. От, дійсно, розумно сказацо. Ах, розумно! Стидались би хоч людей.

Кіндрат Пилипович (сердито). Ну, патякайте ще ви! Подумаєш! Чиє б скавчало, а чиє б мовчало.

Хутко входять Ксенія Андріївна, Кость і Ася.

Ксенія Андріївна. Ах, извините, господа, мы так с Константином Гавриловичем увлеклись спором, что не заметили даже...

Сідає біля Анатолія Олександровича. Кость і Ася теж.

Анатолій Олександрович (встаючи). Панове! Користуючись відповідним моментом, я хочу дозволити собі сказать кілька слів...

М і щ у к (котрий понуро, замислено сидів, раптом до Косоглядова). Ну, добре. А скажіть, як ви відноситесь до питання такого...

Косоглядов (охоче). С удовольствием, с удовольствием.

Кіндрат Пилипович. Та годі вам! Тю! Анатолій Олександрович. Вибачайте, Никоне Степановичу, я хочу сказать кілька слів.

М і щ у к. А, вибачайте. (Похмуро змовкає).

Дехто сміється. Ася прискає й шепоче щось Оксані.

Анатолій Олександрович. Панове! Користуючись відповідним моментом, я хочу сказати кілька слів. Панове! Ми переживаємо тяжкі часи. Кажучи фігурально, панове, небо України затягнено чорними хмарами.

Косоглядов (прислухаючись, злякано.) Извините, господа. Если это политическая речь, то, господа, извините. Мне также дорога Украйна, я сам — малорос, но я не могу. Я в политику не мешаюсь...

Анатолій Олександрович. О, прошу! Це не політика, Прокопе Семеновичу. Ви тільки вислухайте.

Косоглядов. Хорошо, но я повторяю...

Анатолій Олександрович. Небо України, панове, я кажу, затягнено хмарами. Але на ньому пробиваються ясні проміння. Я радий, що один з таких променів можу вітати в своїй хаті. (Урочисто показує на Захара Назаровича й Оксану). Ось, панове, ті проміння. Вам відома всім великодушна, саможертвенна пропозиція високошановного Захара Назаровича. Я не буду про неї багато говорити, так само, як про блискучі таланти його шановної доні. Я скажу тільки, панове, одне: ми повинні підбадьоритись при світлі таких променів, ми повинні стати твердо до оборони народного життя, його добробуту, його моралі, його духових запитів. Ми повинні стати твердим кроком на стежку єднання й гармонії інтересів всіх верств українського народу. Ми — перш усього українці, а потім поміщики, фабриканти, робітники, журналісти. Повторяю, я радий, що можу привітати ці світлі промені в своїй хаті, а ще більше радісно мені, що ми можемо одразу ж приступити до виконання великої пропозиції Захара Назаровича. Я говорю про співочі товариства, про цей перший крок по указаному пропозицією напряму.

Секлетія Лазарівна (голосно, з зітханням). Пахтить ніби агітацією.

Анатолій Олександрович. Я говорю, панове: в наші часи, коли розпуста заїдає молоді сили, коли деморалізація майже заїла нашу творчість, поява таких свіжих сил, як наші гості, повинна нас глибоко втішати. (На Оксану). Ось наша Молода Україна. Ось вона вийшла до нас із глибин народу, озброєна силами великої творчої землі.

Наш обов'язок, панове, охороняти її, цю силу, від неморальних впливів, направляти її на правильну путь. Першу чарку я підіймаю за наших високошановних гостей! Урра! (Піднімає чарку).

Голоси: Урра! Урра! (Тягнуться до Захара Назаровича й Оксани).

Захар Назарович (дуже схвильований, встає). Панове! Панове!

Чується: "Тш! тш!". Замовкають.

Захар Назарович. Панове! Я... Мене... до глибини душі зворушили... зворушило ваше вітання нашої мрії... Я кажу, панове, мрії. Бо знаю, як в наш вік люди мало... так сказать, ідеалам... почувають ідеали... Я, панове, не вмію говорити.

Анатолій Олександрович. Ми слухаємо всім серцем.

Захар Назарович. Я дуже, дуже дякую, що ми не помилилися в своїх мріях. Я собі думав, не я, власне, а ось вона. (Показує на Оксану, що сидить весь час з чудною посмішкою). Ну, нехай уже ми. Ми думали: ну, добре, землю оддать селянам — негарно. Хтозна в які руки попаде.

Анатолій Олександрович. Звичайно, звичайно.

Захар Назарович. От ми й рішили: жертвують люди своїм життям для других, чому ж ми такі убогі, що не можем дать їм те, що нам лишнє? Правильно я кажу, Саню?

Оксана. Правильно, татку.

Захар Назарович. Але що ми самі? Нуль. Давай спробуємо,чи вмерла Україна, чи ні? Чи є ще порох у той... у козацьких порохівницях... Чи піддержать нас наші брати? Були люди, що сумнівались. Сама авторка сумнівалась трошки. А тепер, панове, дякую вам, що не розбили наших мрій, а даєте їм плоть і кров. Хай живе наша ненька-Україна! Слава синам її!

Дехто почуває себе ніяково, але тим голосніше кричать: "Слава! Урра! Хай живе Україна Г"

Ася щось шепоче Оксані, немов про щось запитуючи. Та посміхається й хитає на згоду головою. Ася непомітно виходить з хати в праві двері.

Дримба (хвилюючись). Панове! Панове!.. Я прошу слова!

Голоси. Почекайте. Потім. Дримба. Панове! Я два слова!

Кіндрат Пилипович. Безумная Лічность, мовчіть та диште, то подумають, що ви розумний. Дримба. Ви краще мовчіть. Панове!

Анатолій Олександрович. Ну, просимо... Тільки, будь ласка...

Д р и м б а. Панове! Я кілька слів. Я, розуміється, світлі промені, так мовити, розумію. Розумію і. той... і почуваю, як сказано, усім серцем. Це факт безперечний. (Ще більше спішить). І коли приймемо, що співочі товариства, так я можу сказать, що вся Україна заспіває. Зараз: семінаристи, учителі. Це — регенти. Я зараз маю більше двох сотень знайомих учителів.

Кіндрат Пилипович. Бреше, стерво. .

Дримба (до нього гаряче). Накажи мене бог! От чудак. Потім попи. Я вам скажу, що попи... Ну, та я бачу, що задержую. Ну, так нехай живе Україна! От і більше нічого. (Сідає).

Кіндрат Пилипович. А коли так, то й я скажу. Хай загине кацапня, ляхи, жиди і всі вороги України, воша б їм у потилицю! Урра!

Проходить ніяковість.

Анатолій Олександрович. На великий жаль, такого тосту піддержать не можна, шановний Кіндрате Пилиповичу.

Кіндрат Пилипович. А то ж чому? Ну? Боїтесь?

Голосний дзвінок. Всі затихають.

Оксана (зривається й біжить у сіни). Я спитаю. Анатолій Олександрович (тривожно). Хто б це міг бути? Нікого, здається, більше не ждемо.

Чути голос Оксани: "Хто там?"

Оксана (в дверях). Поліція. (Зникає знов у сінях).

Якийсь мент всі недвижно сидять, потім зразу схоплюються, метушаться,

разом говорять.

Косоглядов. Позвольте, господа! Как же так? Меня приглашали на учёное заседание, и вдруг — полиция. Я знать не знаю никаких ваших программ, Украин, политики. Это чёрт знает что! Это свинство!

Секлетія Лазарівна. Оце, господи! Отакої ще не бачили...

Анатолій Олександрович (біжить у сіни, перелякано шепоче). Оксано Спиридонівно! Скажіть, що зараз одчинимо. (До всіх). Панове, тікайте в ті двері!

Кіндрат Пилипович (злісно). Куди тікать, чорту в пельку? Вони вже весь двір оточили. Давайте співать, немов ми гуляємо. (Страшно голосно починає співати). Гей,не шуми, луже.

Голоси. Та цитьте! Куди там співать. Тікаймо! Подивіться, чи є на дворі. (Підбігають до вікон, дивляться). Нема. Тікаймо.

Ксенія Андріївна (до Анатолія Олександровича). Вот, вот... Теперь вы видите? Что? Я не говорила?

Захар Назарович (здивовано, вже довгий час хоче сказать). Панове! Та що ж тут такого? Ну, хай ідуть! Що ж ми робимо? Панове!

Кендюх (розтеряно до нього). Е-ге, ви не знаете, як у нас... Зараз же марш, га-га! Секлето! Секлето! (Озирається й біжить управо).

Дзвінок ще голосніший. Оксана (в дверях). Ломать двері хочуть.

Крики й шамотня побільшуються. Усі тікають. Зостаються тільки Анатолій Олександрович, Захар Назарович, Карпо, Таїся, яка щось розказувала Карпові й боязко посміхалась.

Анатолій Олександрович (рішуче, з одчаєм). Ну що ж, хай ідуть. (Іде в сіни).

Оксана хутко входить, затуливши рота од реготу, вибігає в вітальню.

Анатолій Олександрович (вертаючись, непо-розуміло). Там нікого нема.

Захар Назарович. Як?

Анатолій Олександрович. А так. Ніякої поліції.

Захар Назарович (добродушно). Надокучило ждать, то й пішла додому.

Анатолій Олександрович (схаменувшись). Ну, що? Де ж комітет?

Захар Назарович. Еге, пізно вже!..

Оксана (виходячи, серйозно). Ну що? Де ж комітет?

Ася (вбігаючи, злякано). Що тут таке? Чого то всі побігли через двір?

Оксана. Поліція була... (Обидві прискають реготом).

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Вітальня у Кендюхів. Просто, в задній стіні, двері в їдальню. В правій — у сіни; в лівій — у інші кімнати. На стінах портрети Шевченка, Драгома-нова і інш. в українських рушниках. Темно. Нікого нема. В

розчинені двері в їдальню видно Захара Назаровича, Оксану, С е к л е т і ю Лазарівну, Гаврила Івановича й

Тихенького. Входить Секлетія Лазарівна.

Секлетія Лазарівна (гукає). Євмене Симоновичу! А йдіть-но, дайте мені сірників засвітити лампу.

Тихенький (входить, торохтить сірниками). Прошу. Секлетія Лазарівна (коло столу). Світіть.

Тихенький світить.

Секлетія Лазарівна (тихо). Примушена зробити вам деякі питання. Дозвольте спитаться вас: ви мужчина чи тільки помилка природи?

Тихенький (змішано). Я не розумію...

Секлетія Лазарівна. Отже, й я не розумію, моє серце. їй-богу, не розумію. Мужчина поводиться з жінотою трохи інакше, ніж ви. Таким поводженням ви й мокрої курки не завоюєте, а не то що Оксану. Ви хоч би стида-лися!

Тихенький. Секлетіє Лазарівно! Я, їй-богу, не розумію... Це така справа... Це моє особисте життя.

Секлетія Лазарівна. Вибачайте. Це не тільки ваше особисте, а й наше загальне. Бо коли ми випустимо Оксану, то вся справа загине. Отож більше енергії, бо жидки й тут нас одіпхнуть. (Підтягує губи і йде до дверей в їдальню. До всіх). Панове! Переходьте вже сюди, тут ніби затишніше та од прислуги трохи далі. Прошу.

Входять.

Гаврило Іванович. А щось нікого більше нема. Мабуть, позалазили з страху на печі та й сидять, га-га!

Захар Назарович. Прийдуть ще, напевне.

Секлетія Лазарівна. Прошу сідати. Ох, боюсь я, що не прийдуть більше. Отакі, як бачите, у нас люди. Полохливі, себелюби, ледачі... Ой, господи! Я вам кажу, треба великої душі, щоб з такими людьми працювати.

Захар Назарович. Скажіть на милість! А мені вчора всі здались такими енергічними... Я вже не кажу про добродія Михалевича. Це стовп. Дуже хороший чоловік! Дуже хороший!

Секлетія Лазарівна (підтягує губи). Та... звичайно...

Гаврило Іванович. Як спить, то без палиці можна пройти, га-га!

Тихенький (потупивши очі). Він справді людина енергічна. З цим треба згодитись.

Секлетія Лазарівна (не витримавши). Та до чого енергічна? До чого? Щоб про нього говорили, щоб грати ролю голови, щоб... А, дайте мені спокій! А що він зробив для справи? Ну? Чи він дав хоч копійку на газету?

Коли не звернуться, усе в нього нема, усе просить через місяць, через півроку. "Стовп"!..

Захар Назарович. Та невже? От не подумав би!

Секлетія Лазарівна. А от справтеся по книжках, від кого маємо гроші, от і побачите, який він енергічний на чужий кошт.

Гаврило Іванович. От іменно, га-га!

Секлетія Лазарівна. А жіночка його? Золото. Чули, як чеше по-кацапському? Та мало того, ще й сміється з вас. Ви думаєте, вони з вас не сміються? Думаєте, вашу прекрасну, велику ідею вони не закидали вже брудом?

Тихенький (потупивши очі, нетвердо). Це ж не відомо, Секлетіє Лазарівно.

Секлетія Лазарівна. Що "не відомо"? Та ви думаєте, що вони пристануть на цей проект? А чому ж досі ні одної статті про це немає? Га?

Захар Назарович. Мені сам Анатолій Олександрович казав, що... що він вітає цю ідею, що він пристає до нас.

-*"С еклетія Лазарівна (посміхнувшись). Ну, то ждіть. Я більше нічого не скажу. Я знаю тільки одно: ми повинні самі вести цю справу. Вони хоч і внесли ідею співочих товариств, а виконать її не зможуть. Де? Хто буде її виконувать? Чи в них єсть зв'язки з селянами? Ми виконаємо її. От що! І виконаємо, бо ще не одірвалися від народу. Ми його знаємо, і він нас знає. Хіба я не так говорю. Євмене Симоновичу?

Тихенький. Я цього не кажу, Секлетіє Лазарівно.

Секлетія Лазарівна. Ще б не хватало, щоб ви це сказали.'От було б уже добре! (До Захара Назаровича й Оксани). Я бачу, що ви мало ще людей наших знаєте. Такої нації в світі немає. От що я вам скажу. Ледачі, неро-бітники, боягузи, зависливі, себелюби. А розпуста? А молодь наша? А література її? Одне сміття, порнографія, сороміцьке щось. От до чого дожилася Україна! Почитайте наших молодих. Боже милосердний, спаси й помилуй нас! Стидно в сімейнім колі читати, що вони пишуть! А живуть як! Ой, що діється! Та й чого ждати від тих

дітей, у яких такі батьки. Які діти, такі й батьки. Не хвалюсь, але за своїх дітей можу тільки бога дякувать, що поміг мені виховать їх по-людському. Бережіться, панно, наших молодих, ой бережіться! Скаламутять душу, забруднять оті модерністи, оті бернштейнівці всякі. (До Захара Назаровича). Подумайте: законний шлюб для них — то вже сором. Ну, що ви скажете? То тільки й гарно, як живуть неначе пси погані. Фу! (Плює).

Входить Кость, одягнений.

Секлетія Лазарівна. А що це ти, сину, ідеш кудись?

Кость. Треба, мамо, в університет, на реферат. Прошу, панове, мені вибачити, але діло перш усього.

Захар Назарович. Звичайно, звичайно. (Прощається).

Секлетія Лазарівна. Та, може, воно не таке вже нагальне, то посидів би з нами?

Кость (дивиться на годинник). Ох, не можу. Рівно о восьмій мушу вже бути. Бувайте здорові. (Стискує всім руки й поспішно виходить).

Секлетія Лазарівна. От, колись дурницями займався, есдеком був, а тепер, слава богу, одна наука в голові.

Гаврило Іванович. Все йде, все минає, га-га! Захар Назарович (задумано). Хм! Я не думав, що тут так...

Тихенький. Що ж це не приходить ніхто? Оксана. Здається, й Карпа закликано? Тихенький. Аякже...

Оксана (більше до Секлетії Назарівни). Мені здається, що цей Карпо теж близько стоїть до цих модерністів? Наскільки я винесла з розмов з ним.

Секлетія Лазарівна. О, це теж птичка! Звичайно, його можна ще направити на правильну путь. Нам треба-таки слідкувати за мораллю народу. Він нахватався всяких ідей у есдеків та іншої пакості.

Оксана (невинно). А чого, власне, його скрізь закликають. Цікавляться ним?

Секлетія Лазарівна. Бачите, він хлопець розумний. Це що й казать. І таки освічений, хоч і робітник. Він же механіком у Михалевича на заводі. (Оксана хитає головою, немов уже знає все). Ну й великий вплив має на всіх робітників. От Михалезич і гріє його коло себе. А щодо моралі, то й він птичка хороша, хоч і виглядає таким посни-ком.

Тихенький (соромлячись, але силуючи себе бути галантним). Панно Оксано! Може б, ви щось заспівали нам, поки зійдуться люди? Дуже... приємно було б послухати вас.

Гаврило Іванович (зупиняючись). Оце правда! А заспівайте що-небудь... їй-богу!

Оксана. Та як я там співаю! Я не одмовляюсь, але попереджаю...

Ти х е н ь к и й. Ми зарані раюємо... з вашого співу... (Соромиться).

Секлетія Лазарівна (підбадьорює його поглядом). А звичайно, заспівайте. У вас такий пречудовий голос. Особливо гарно виходить, як ви співаєте щось з розпачем.

Оксана (підходячи до піаніно, сідає, бере кілька акордів). Ну, добре. (Співає).

Дзвінок.

Гаврило Іванович хутко виходить в сіни й вертається з Кіндратом

Пилиповичем.

Гаврило Іванович. Е, один не злякався. Таки прийшов.

Кіндрат Пилипович (здоровкаючись зо всіма). Хто злякався? Я? Ого! Та ще той рачки десь лазить, хто б мене налякав. Драстуйте. Співаєте? Конспірацію розводите? А вчора? От дурноляпа! Якась псявіра пожартувала, а вони вже й п'ятками накивали. От би спіймать того, хто такими жартами займається, та вперіщить йому гарячих, щоб аж за десятою вулицею скавчав... Та що, більше нема нікого? А де ж Харитоненко, Міщук, Сікач, воша б їм у потилицю?

Секлетія Лазарівна. Сидять на печі та рятують Україну.

Кіндрат Пилипович. Молодці, різав та поров їхню маму. (До Захара Назаровича). Ну, як вам подобаються наші бернштейнівці? Га?

Захар Назарович. Нічого... Звичайно, у кожного свої дефекти...

Кіндрат П и л и п о в и ч. Ге! То ви на своїх-хуторах тільки гадаєте, що тут янголи з неба налетіли. А тут... чимсь іншим пахне.

Гаврило Іванович. Часничком, га-га!

Кіндрат Пилипович. Іменно! (Регоче).

Оксана й Тихенький тихо балакають між собою.

Кіндрат Пилипович. Секлетіє Лазарівно! А чарчину тієї сякої-такої преподобної чи не піднесли б ви мені? Бо я, признатись, прямо з служби та й жерти хочу, як свиня.

Секлетія Лазарівна. А чого ж? Та, може, панове, ще хто-небудь закусив би? Прошу до їдальні. Хай наші молоді побесідують.

Кіндрат Пилипович. Ге! Як? Уже молоді?

Секлетія Лазарівна. Молоді люди... От ви вже!

Кіндрат Пилипович. Так ви так і кажіть.

Оксана (сміючись). Ви розчаровані?

Кіндрат Пилипович. А що ж? Така пара була б, що куди твоє діло.

Секлетія Лазарівна. Прошу, панове, прошу!

Всі, крім Оксани й Тихенького, виходять.

Оксана (потупивши очі). Вам, здається, дуже неприємна ця розмова?

Тихенький (почуває себе дуже ніяково). Мені? О!.. Мені здається, що, навпаки, вам...

Оксана. Ну, я провінціалка... Ви ж знаєте, що в провінції тільки те й думають, щоб вийти заміж.

Т и х е н ь к и й. О, як ви можете про себе таке говорити!

Оксана. Овва! Хіба я що таке? Тільки наслухавшись таких розмов, аж страшно з мужчинами й балакати. Невже й ви такий, як та молодь, про

яку говорила Секлетія Лазарівна? Вибачайте, я дуже мало читала ваших творів і не знаю, як ви ставитесь до цієї "пакості", як каже Секлетія Лазарівна.

Тихенький. Я думаю... Я, розуміється, не вважаю себе авторитетом, але в своїх статтях в нашій газеті я висловив таку думку, що це хворобливість, всі ці модернізми, ці моралізми. Словом, намул, так сказать.

Оксана. І, сподіваюсь, проти цих вільних кохань, вільних шлюбів?

Тихенький. О, звичайно. Це просто або підлість, або наївність думати, що роблять якусь революцію вільним шлюбом.

Оксана (з чудною посмішкою). Я так і думала, що ви такий. Так, знаєте, легко помилитись в людині.

Дзвінок.

Тихенький (встаючи). Це хтось з наших. Вибачайте, я на хвилинку.

Швидко виходить і вертається з Карпом.

О к с а н а. А! Доброго здоров'я! І ви прийшли? Ми вже думали, що вас не буде.

Карпо. Мене просила вчора Секлетія Лазарівна. А я, власне, й не знаю чого.

Оксана. Ну, розуміється, до вашого авторитету прибігають. Ви знаєте, Євмене Симоновичу, добродій Карпо вважається авторитетом в поезії.

Тихенький. Карпо Федорович має дуже хороший смак.

Карпо (до Тихенького). Ви не знаєте, за якою справою мене кликано?

Тихенький. Мені здається, за тією, що й всіх нас... А проте, я зараз спитаю Секлетію Лазарівну. (Хутко виходить у вітальню).

Карпо (грубо до Оксани). Чого ви до мене чіпляєтесь? Що вам треба? Вас злостить, що я не визнаю ваших чар?

Ну, добре. У вас чудові очі. У вас чудовий талант. Прекрасний голос, ви розумні, чарівні. Досить з вас? Оксана (чудно). Ні, не досить.

Карпо. Ну, так що я вам зробив? Що не впадаю коло вас? Може, цього ще забажалось? Але для вас нічого цінного не може бути в упаданні робітника. Ну, скажіть, що я вам зробив, чи чого ви хочете від мене? Це ж, по меншій мірі, чудно, що ви раз у раз чіпляєтесь до мене. Та ще при людях. Я не хочу бути грубим, але попереджаю, що моє терпіння може порватись.

Оксана. Та що буде?

Карпо. Я не знаю, що буде, але не ручуся, що буде гарно для вас.

Оксана (помалу, серйозно). Я вас таким ще не бачила. Вам до лиця вогонь.

Карпо (глянувши на неї). Ех! Панно Оксано... Знаєте, мені здалося спочатку, що ви не така. Очевидно, город таки вплинув на вас.

Оксана. А якою ж я вам здалася спочатку?

Карпо. Це нецікаво.

Оксана. Ні, ви мені мусите сказати.

Карпо. Знаєте що: дайте мені спокій. Нам нема про що балакать між собою. Он у вас є кавалери більш підходящі. Це, знаєте, пахтить такою поганою панською примхою, що аж неприємно.

Оксана (криво посміхаючись). Он як!

Карпо. Іменно так.

Оксана. Здорово ви мене одчитали. А все-таки я хочу знати, як ви про мене спочатку думали. Може, навіть і почували що-небудь?

Входять Секлетія Лазарівна й Тихенький.

Оксана (з натиском). Я хочу знать. Чуєте? Я прийду до вас у гості, і ви скажете.

Секлетія Лазарівна. Добрий вечір, Карпе Федоровичу! Трошки запізнилися? Ну, та байдуже...

Карпо. Учора ви мені сказали прийти. Я не встиг розпитати.

Секлетія Лазарівна. Та справи, власне, ніякої такої немає. Просто хотілося побалакати в тісній компанії про загальні справи... От ці співочі товариства. Ви, як впливова людина на заводі, могли б нам дещо вияснити... Ми, бачите, думаємо, що треба починати просто робить діло, та й годі. Без всяких голосувань... іти просто в народ і робить діло. Ваша ідея, Євмене Симоновичу.

Карпо (похмуро). Так вам, значить, хотілось би знати, як у нас на заводі приймуть цю ідею, чи що?

Тихенький. Та взагалі. Як, наприклад, на передмістях... Чи є грунт?

К а р п о. А ви підіть та подивіться самі. (Хмуро посміхається).

Тихенький. Це само собою, це я вже рішив. Найкращий досвід — це самому подивитися. Але ви, як компетентна людина...

Карпо. Вибачайте, я за собою ніякої компетенції не визнаю. (До Секлетії Лазарівни). Так ніякої такої справи немає до мене?

Секлетія Лазарівна. Особливої якоїсь немає, але, може б, ви згодились посидіти з нами, в нашій компанії, поговоримо, та й справа...

Карпо (різко, хмуро). Вибачайте, я вам не компанія. Бувайте здорові! (Повертається й виходить).

Секлетія Лазарівна. Оце нічого сказати, чемна людина. (До Оксани). От вам наш народ! От як бачите! Що йому сказали такого, скажіть на милість?

Тихенький (насмішкувато). Класова боротьба!

Секлетія Лазарівна. От-от! Оце їхня класова боротьба...

Оксана. Він зо всіма такий?

Секлетія Лазарівна. Та звідки я знаю? Слава богу, не мала діла з ними і дай боже, й далі не мати. Скажіть, пишне та горде яке!

З сіней хутко вбігає Д р и м б а.

Д р и м б а (поспішно, заклопотано здоровкається зі всіма). Драстуйте... Тут нема Михалевича? Був у нього, не застав нікого. Жінка

кудись з вашим Костем поїхали. Ася.теж кудись... А я нащот співочих товариств. Між іншим, коло вашої квартири стоять два шпики.

Секлетія Лазарівна. Оце, боже наш!

Тихенький. Ну, що ви?

Д р и м б а. Накажи мене бог. Я вже знаю. Тільки не в тім річ. А між іншим, обоє дивляться на ваші вікна... У вас хіба зібрання? Може, з приводу співочих товариств? Так от я маю таку пропозицію. Я Михалевичу хотів, та нема дома. Зараз я балакав з двома семінаристами. Вони з охотою. Тільки, звичайно, їм треба ноти й інше. Це як, на чий щот повинно буть?

Секлетія Лазарівна. Та чекайте, заторохкотів. Іменно, Безумная Лічность.

Д р и м б а (добродушно сміється). Ну, говоріть. Я, бачите, дуже поспішаю. Тут у мене одна справа є. Чи не знаєте ви хто, панове, де живе Сріблюк чи Сріблюк?

Секлетія Лазарівна. Тю, хай вам... Та яких шпиків ви бачили?

Д р и м б а. Звичайні шпики. Ну, шпіони, й більше нічого.

Входять Захар Назарович, Гаврило Іванович і Кіндрат

Пилипович.

Кіндрат Пилипович. Які шпіони? Га?

Д р и м б а. Стоять коло цеї квартири. Доброго здоров'я! А вчора тільки чийсь жарт був? Жаль, що не скінчили про товариства. Це

грандіозна, панове, ідея! У мене, знаєте,, тут єсть гурток хлопців семінарів, так прямо хоч зараз у товариство!

Кіндрат Пилипович. Та підождіть ви, балабайка! Які шпіони? Де ви їх бачили?

Д р и м б а. От чудак! Ну, он там, на вулиці. (Підходить до вікон, показує). Он стоять двоє. Під ліхтарями. Бачите?

Всі підходять до вікон, крім Оксани й Захара Назаровича. Оксана з здержа-ною посмішкою поглядає на засмученого Захара Назаровича.

Кіндрат Пилипович. Оті шморкляки?

Д р и м б а. А що? То вони й єсть. Зараз, мабуть, поліція буде. Це вони слідять, хто куди піде. Коли нас арештовували у Ванченків, там так само стояли під вікнами шпики, тільки їх було дванадцять чоловік.

Тихенький (з сумнівом). Ну, дванадцять...

Д р и м б а (гаряче). Накажи мене бог! От чудак! Так у лінію й стояли всі.

Тихенький. Знаєте, панове, мені здається, що краще, благорозумніше всього розійтись. Публіка все одно, видно, сьогодні не збереться. А ризикувать даремно не варто.

Кіндрат Пилипович. Ге! Злякався, хлопче?

Тихенький (образившись). Не злякався, а просто благорозуміє.

Кіндрат Пилипович. Та я розумію, жартую.

Секлетія Лазарівна. Та так, мабуть, панове, й зробимо. Хтозна, що то за фігури. Краще подалі од зла. Та й рішать нема чого, власне. Просто до діла, та й годі. По-менше балачок: це гріх наш, ми багато балакаємо.

Захар Назарович. Так, панове, але все-таки... Якось, той... Я трохи не розумію... Звичайно, я не можу судити, але мені здається, що слід би все-таки якось порішити вже... Якусь таку організацію, чи як там... Думав, сьогодні щось вияснимо... А от не зійшлись.

Кіндрат Пилипович. Ге! Це у нас такий звичай!

Захар Назарович. Ну да, звичайно... Але все-таки якось той... Ми могли б самі, чи що... Час, панове, йде... (Розгублено розводить руками).

Гаврило Іванович (хляскаючи його по плечі). Е, не треба спішить... Не треба... Поспішиш, людей насмішиш! Зберемся якось другим разом, то й якось воно й буде. У нас, знаєте, небезпечно з цього боку. Треба трішки підождать.

Кіндрат Пилипович. Так, значить, по домах, панове? А, різав та поров його маму, якби знав, що така причина скоїться, пішов би прямо у трахтир чай пить! Гайда, хлопці! Підвезем москаля шпикам.

Тихенький (до Оксани). Дозволите провести вас додому?

Оксана. Прошу. Тільки я ж маю проводатаря — тата. Тихенький. Мені по дорозі з вами. Оксана. О, прошу в такім разі. Ходім, татку. (Посміхається).

Захар Назарович (з виразом непорозуміння й суму на лиці прощається). Бувайте здорові.

Секлетія Лазарівна. Та ми вас сповістимо, коли зберемся. Що ж зробиш? В такі часи живемо. А справу з співочими товариствами ми

просто розпочнем тепер же. От Євмен Симонович постановив навіть цими днями походити по передмістях і подивитись, що можна зробити.

Дримба. Євмене Симоновичу! Коли, значить, співочі товариства, то я ж кажу: хоч зараз гурточок хлопців семінарів, знаєте...

Кіндрат Пилипович. Добре, добре! Ходім, панове! Бувайте, не скучайте.

Гаврило Іванович. Лихом не поминайте, га-га! Бувайте здоровенькі.

Прощаються, й гості виходять.

Секлетія Лазарівна. Панове, не зразу всі виходьте. Кіндрате Пилиповичу, Іване Федричу, лишіться.

Кіндрат Пилипович (вертаючись). Тю, з цією балабайкою спарували. Що б то панну тут зоставити.

Дримба (добродушно). Ач, гевал: панну...

Кіндрат Пилипович (жартом замахується). Що? "Гевал"? От як гепну, так забудете, як батька звуть. Ну, ходім, чого там. Аби не купою. Тоже боятись! (Виходять). Назустріч входить Хацкель.

— Хацкель (до Кіндрата Пилиповича). Добрий вечір. (Входячи). Можна?

Секлетія Лазарівна (холодно, церемонно). Просимо. А що скажете доброго? Сідайте, будь ласка.

Х а ц к е л ь. Що, так хутко зібрання розпустили?

Секлетія Лазарівна. Ніякого зібрання тут, добродію, не було. Ви хіба вже в шпики поступили, що такі відомості маєте?

1 Х а ц к е л ь. Поважаючи вашу хату, я не буду одповідати вам у вашому тоні. Я за маленькою справкою до Гаврила Івановича.

Гаврило Іванович. А чим можу служити?

Х а ц к е л ь. Сьогодні, смію нагадати, термін, в який ви обіцяли внести рік тому назад обіцяних сто рублів на газету. Може, ви будете ласкаві зараз — під розписку, звичайно,— вручите мені?

Гаврило Іванович (здивовано). Та хіба сьогодні термін?

Х а ц к е л ь. Прошу пригадати.

Гаврило Іванович. Хм! Якраз так подоспіло... що... От біда, якраз у мене платежі в банк.

Секлетія Лазарівна. Хіба так негайно вже треба?

Х а ц к е л ь. Здається, добродійка самі можуть знати, що газета мусить чимсь держатись.

Секлетія Лазарівна. Звичайно... Я не про це питаю.

Гаврило Іванович. А ви б місяців три-чотири не могли підождати? Га?

Х а ц к е л ь. Ви знаєте, що це не примусова річ, хочете — дасте, хочете — ні. Як ті два рази одкладали, так і третій можете одкласти. Маєте повне право зовсім нічого не дати. (Уклоняється з захованою іронією).

Секлетія Лазарівна (холодно). Очевидячки, прийдеться, коли так, і в третій раз одкласти.

Х а ц к е л ь (підводиться). Дякуємо й за це. Коли зволи-те назначити в третій раз термін?

Гаврило Іванович (сердито). Сказано ж, місяців через три-чотири.

Хацкель (з уклоном). Буду мати щастя рівно через чотири місяці прийти ще раз до вас.

Секлетія Лазарівна. Добре. Більше нічого не маєте сказати?

Хацкель. Моя справа скінчена. (Галантно уклоняється й виходить).

Секлетія Лазарівна. От жидова! Яке нахабство! Тон який!

Гаврило Іванович. Пронизуватий жидлик, га-га! Ходім вечерять!

Виходять. Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Улиця передмістя. З правого боку, ближче до глядачів, ворота, хвіртка й тин Карпового подвір'я. За тином видно шматочок стіни й покрівлю будиночка. За тином праворуч і ліворуч буде провулок. Задня стіна являє картину города. Ліва стіна — тин, ворота й хата баби Щепетихи. Коло

воріт лави.

Справа з провулку з'являються Оксана й Ася. Обидві одягнені по-міщанському, в хусточках. Здалеку чути гуртовий спів.

Ася (завертаючи до Карпового двору). Ось... Уже. Це їхній двір.

Оксана (зупиняючись). Підождіть, Асю. А як Таїсі нема вдома, що тоді?

Ася. Вона напевне вдома. Я ж вам кажу, сьогодні неділя. (Зазираючи в очі Оксані). Ви хвилюєтесь, Оксаночко?

Оксана (сміючись). От маєш! Чого мені хвилюватись?

Ася (гаряче, благаючи). Ні-ні, Оксаночко. Скажіть, що ви хвилюєтесь! Ну, скажіть. Я ж бачу! Ви через це й вагаєтесь іти до них, я знаю.

Оксана (жартівливо-строго, але, видно, справді хвилюючись). Асю! Не вигадувать! А то візьму й вернусь. То ви хвилюєтесь!

Ася. Якби я була закохана, я б таки хвилювалась!

Оксана (широко розплющивши очі, до неї). Асю!!

Ася. Таки закохані! (Уперто, гаряче, навіть з гнівом). Закохані, закохані! Тільки ви ховаєте. Ви соромитесь, що закохані в робітника.

Оксана. Ну, що ти їй скажеш?!

А с я. А що, може, ні? Тільки це сором. Можете на мене сердитись, скільки хочете. От я вам усе сказала. (Боязко дивиться на Оксану).

Оксана (сміючись). Ви, Асю, маленька хороша чудачка! І більше нічого.

Ася. Ну, нічого. Ходім!

Оксана. Чекайте... (Вдержує її). Невже ви, справді, думаєте, що я соромилась би, якби покохала робітника? Я роблю таке враження?

Ася. Ні.

Оксана. Ну, так чого ж ви кажете? А с я. А чого ж ви відноситесь так до Карпа? Оксана (з піднятим сміхом). А як же я відношусь? Звичайно.

Ася. Ні, не звичайно. (Гаряче). Ах, Оксаночко, покохайте його! Ви не знаєте, він страшно хороший! І він далеко інтелігентніший за цих ідіотів. Ах, як би це було страшенно гарно! Ви б разом оселились, почали б організовувати школи... Я б покинула своїх буржуїв і пішла б в учительки. Ми б жили всі вкупі. Ах! Так гарно було б. Я ж знаю, ви ж смієтесь тільки з наших "діячів"... Оксаночко!

Оксана (сміється). А що б сказала на це Секлетія Лазарівна?

А с я (з захватом). Ой, уявляю! (Перекривляє). "Погибла ненька-Україна! Порнографія подужчала... Кінець світу"...

Обидві сміються.

А с я. Оксаночко! Ну, скажіть мені, я... даю вам страшенно, страшенно чесне слово! — я нікому-нікому не скажу: ви хоч трішки закохані в Карпа? Ну, скажіть.

Оксана (лукаво). Ні.

Ас'я. Ні трішки? Може, хоч капелюшечку? Ні? Оксана. Ні.

А ся (сумно). Як жалко. Вам Хацкель подобається?

Оксана. Може, й Хацкель. Ну, ходім уже, справді. А то ви подумаєте, що я й справді боюсь вашого Карпа. (Видно — бавиться).

А с я. Не знаю... Хацкель мені не подобається.

Оксана. Не подобається? Хм! А може, Тихенький більше мені подобається. Не знаю...

А ся (пильно дивиться на неї). Ви смієтесь з мене, правда? (Радісно). Вам Карпо подобається, правда?

О к с а н а. Та подобається як людина. Він розумний хлопець. А от я йому то вже, здається, ніяк не подобаюсь.

А с я. Ви?! Ви можете не подобатись?!

Оксана. Ой боже! Неможлива така річ?

А ся (важно, серйозно). Він у вас закоханий.

Оксана. Він вам казав?

А с я. Я це знаю сама. (Серйозно, нахмурившись). Оксана. Мало ж ви знаєте. Він терпіть мене не може, Асю. Він мене зневажає. А с я? Він? За що?

Оксана. За те, що я живу у вас, що я "продалась" панам... Ну, й годі про це. Ви страшно хороша, Асюню. Давайте я вас поцілую, і більше не будемо балакать про це. Добре? (Цілує її). Ну, ходім. (Хоче йти).

А с я (задумано). Значить, він і мене зневажає? Я ж — панна.

Оксана. Ні... Вас ні. Та я це так собі сказала. Дурниці все. Тільки, Асю, ви йому нічого не кажіть. Чуєте?

А с я. Я не скажу. А скажіть, Оксаночко, якби він вас любив і ви його, ви б вийшли за нього?

Оксана. Вийшла б. (Сміється).

А с я. І не вінчались би?

О к с а н а. А що сказала б Секлетія Лазарівна?

Ася. "Розпу-уста... Порнографія"... Ех. Ну, нічого! Нехай! Я їм покажу, як без примусу можна любить все життя одного. Ах, якби тільки скоріше покохати когось!

Оксана (сміється). Спеціально, щоб показать їм?

Ася. Спеціально! Навмисне навіть оселилась би з ним на тій самій улиці, де Секлетія Лазарівна! І гуляла б з "полюбовником" під її вікнами! От тобі! Фу, лицеміри прокляті! Ой Оксаночко, як мені хочеться втекти од них! От, якби ви покохали Карпа!.. Ви б мені позичили грошей скінчить гімназію?

Оксана (вдивляючись уліво). Асю!.. Дивіться: Євмен Симонович Тихенький.

Ася (живо повертаючись). їй-богу, він! Це він в народ іде! (Обидві прискають сміхом). їй-богу, в народ. Дивіться, як задер голову й роздивляється.

Оксана. А в руках книжечка. Записує "нравы и обычаи".

Ася. Завтра напише книгу: "Як живуть люди на Червоній Балці". Іде сюди.

Оксана. Ходім. Я не хочу стрічатись з ним.

Ася. Підождіть. Подивимось ще. Він же сліпий, на два кроки нікого не пізнає. Не побачить. Дивіться: слухає, як співають. Ах, це ж він організовує співочі товариства! Ой, я страшно хотіла б послухать, як він балакатиме з "народом". Та аж сюди забрався. Хоробрий.

Оксана. Ходім... Іде сюди.

Ася. Та, їй-богу, не впізнає, хоч під самим носом пройдемо коло нього.

Оксана. Ні-ні. Він мені страшенно й так надокучив всі ці дні.

Ася. Він ревнує вас до Хацкеля. А Хацкель — до нього. Ідіоти!

Оксана. Тільки як Таїсі нема вдома, я не зайду. Ви, Асю, ідіть уперед і викличте Таїсю.

А с я. Я постукаю в клямку, вона вибіжить. Я так іноді роблю.

Підходять до воріт. Ася клацає клямкою од хвіртки.

Оксана. Може вийти Карпо.

Ася. Ну, так що? Скажем, щоб покликав Таїсю, та й усе. Важність яка!.. Оксаночко. А Захар Назарович нічого не мав би проти того, щоб ви поженились з Карпом?

Оксана. Асю! Ви — страшенна сваха!

Ася (клацаючи). Ні, ви не викручуйтесь. Нехай я сваха, а ви скажіть.

Оксана. Захар Назарович не може нічого мати проти того, щоб я мала собі мужа — письменника. Це — його мрія.

Ася. Хіба ви не можете писать віршів, кохаючи не письменника?

Оксана (посміхаючись). Хацкель його ідеал. Ася (злякано). Та не може буть?

Оксана. Це — ідеал ідейності, свободних поглядів, розуму і так далі.

Ася. Господи! Який же... чудак Захар Назарович!..

Виходить Таїся.

Ася. Драстуйте. Ми до вас у гості. Таїся (засоромившись). Драстуйте. Я думаю, хто то клацає... Заходьте в хату... От не ждала! Оксана. Ми не надовго... А с я. А Карпо вдома?

Т а ї с я. Ні, нема. Десь ще зранку пішов, повинен скоро бути.

Оксана (озирнувшись, бачить Тихенького, який дуже помалу, з книжечкою в руці, виходить зліва). Тихенький! Ховаймося!

А с я. І прямо сюди йде!..

Т а ї с я. Хто то?

Ася. Та Тихенький же! Славнозвісний український учений, що написав "Як живуть люди у Зеландії". Тепер ходить і напише "Як живуть люди на Червоній Балці". Не бійтесь, він не побачить,— сліпий же.

Оксана (затягуючи їх у двір). Я боюсь, ідіть сюди.

Т а ї с я. Можна через тин дивитись.

Ася. Можна? Ах, чудесно!

Ховаються, й через якийсь мент над тином виставляються їхні голови, що

слідкують за Тихеньким. Тихенький, жмурячись, озирається на всі боки й прислухається назад, де весь час чути спів, що все більш і більш наближається.

Ася (тихо). Цікаво, про що він там записав. Мабуть, про те, що на Червоній Балці люди ходять догори головою і п'ятами назад. А вода мокра, і на улицях тини й ворота.

О к с а н а. А на тинах дівчата.

Ася. Е, якби він побачив це, він би тут з дивування й душу богу оддав би. Або сказав би, що це страшно ненормально... Слухає, як співають.

Т а ї с я. Це наші хлопці.

А с я. І Півник там єсть?

Таїся (засоромившись). А я знаю? А с я. От якби вони сюди прийшли. Ми б тут підслухали. Оксана. Мабуть, і Карпо з ними? Т а ї с я. Не знаю. Може, й з ними. Оксана. Хіба він любить співать? Т а ї с я. Ого! Колись так первий був. Тепер трохи менше... Ася. Дивіться, дивіться, Тихенький зупинився. Щось пише.

Зліва виходить гурт хлопців-робітників і дівчат, співаючи. У деяких балалайки. Сенька з гармонією. Ідуть до Карпових воріт. Півник попереду. Півник — присадкуватий парубок, з енергійним, веселим лицем. Сенька — білявий, з тонкими губами й непорушним лицем.

Оксана. Ідуть сюди. Ховаймось. (Ховаються).

Хлопці, підходячи, озираються з цікавістю на Тихенького. Той походжає з нерішучим виглядом.

Півник (підходить до воріт і клацає клямкою. Гукає). Карпе! Гей, Карпе!

Сенька. Хлопці! Це китайський імператор інкогніто по своєму царству.

Голос: Це — Україна, а не китайське царство!

Півник. Щось він дуже похожий на тих, що при поліції труться.

Голос: Що йому треба тут?

Півник клацає. Таїся, одчиняючи трохи хвіртку, напіввисовується.

Півник. Ах, наше вам! Пріятнос сновідєніс. Не ожидал. Т а ї с я. Вам Карпа? Нема вдома.

Півник (простягаючи руку). Та драстуйте ж. Нема Карпа? Жаль. Ну, так ми заберем вас за нього. Т а ї с я. Е, я не можу. Пустіть.

Сенька. Півник! Не пускай. Раз щастя попалось у руки, держи, не пускай! Товаришко! За вооружонноє сопро-тівлєніє пойдьотє на три года под расстрел!

Гра на гармонії.

Т а ї с я. їй-богу ж, не можу. Отже, їй-богу! П і в н и к. Е, щось тут... Може, якийсь китайський принц у гості прийшов? Бо тут лазять якісь фраєри. Т а ї с я. Еге, принц. Пустіть.

Півник (хоче одчинить хвіртку). Ану, я подивлюсь. Т а ї с я. Не можна, їй-богу ж, не можна. .

Півник (хоче силою одчинити). Е, тут щось таке... Гей, хлопці, та там хтось держить. Ану, на поміч!

Підбігають ще хлопці, напирають з сміхом плечима, хвіртка одчиняється.

Півник (ускочивши в двір, виглядає). Гей, братці, та тут ціла кавалькада! (Чути його голос). Моє поштенніце!

Голос Асі. А ви чого насильно йдете, коли вам говорять, що не можна?

Голос Півника. Звиніть, такое сновідєніє. Може б, ви до нас пожалували? (Виходить). Не бойтеся, ми люди смирні.

Ася (виходячи, гордо). Ми не боїмось. Подумаєш...

За Асею виходить Оксана, озирається на Таїсю й прискає сміхом. Оксана спокійно посміхається й спирається об одвірок.

Таїся (до Півника). Фу, як славно!

Півник. Будьте снісходітельні. Ми ж не думали, що там дамская кавалькада заховалася.

Сенька (галантно, з серйозним лицем скидає картуза). Очень приятно познакомитьця. Капельмейстер двора його імператорського височества — граф Нехай-Так.

Серед компанії сміх. Ася. Ану, заграйте щось.

Півник. А вони ще й по-нашому балакають. Ася (гордо). Ми — українки.

Півник. Ото щастя привалило, братці! Та, може, й співаєте по-українському?

А с я. І співаємо. А ось ця... дівчина (показує на Оксану), якби заспівала вам, так ви б... (не знає, що сказати) не були б такими грубіянами.

Оксана (з тою ж усмішкою). Слухайте її. Що то за панок там ходить? (Киває на Тихенького).

Всі озираються.

Сенька. Єто один челаєк, которий шукаєть учорашнього дня.

Голоси: Або чогось іншого.

Тихенький іде вліво і зникає за рогом.

Голоси: Покликать його сюда та розпитать. Оксана. Ні-ні, хай йому. Не треба. Краще щось заспівайте. Ви так славно співали. П і в н и к. А ви чули? Оксана. Чули.

Сенька. Ми співать не вміємо, тільки танцювати. Ася. Ну, так затанцюйте. Ах, затанцюйте! Козачка!

Сміх в юрбі.

Ася. Чого ви смієтесь? Якби я вміла, я б цілий день танцювала козачка. Ось ця дівчина вміє, попросіть її. Оксаночко, затанцюйте!

Оксана. Асю, ну що ви?

Ася. Ну так що? Що тут такого? От подумаєш! Півник. Е, як так, то, Сенька, жар "Дудочки"! (До Оксани). Ану, баришня, виходьте!

Сенька грає.

Півник (починаючи танцювать, до Оксани). Ану, чи вмієте? Ех-ха! Ну!

Оксана раптом поводить плечами й з тою ж посмішкою виступає в танець.

Ася (ляскаючи в долоні). Ой, гарно! Ой, гарно! Оксаночко, швидше, швидше! Ах, чудово! Сенька. Жарте й ви! Ася. Ах, я не вмію! Сенька. А ви без уміння! Ася. Ні, так не можна.

На ріг виходить Тихенький.

Оксана (зобачивши його, зупиняєтьсяЛде до хвіртки). Знов той суб'єкт! Чого йому треба?

Всі озираються. Сенька. Йому теж хочеться танцювать. Ася. От, якраз такий! Ха-ха-ха! Голоси: Та що йому треба тут?

Тихенький, засоромлений увагою всіх, іде знов уліво і зникає. З свого двору виходить Щепетиха і прямує до гурту.

Півник. їй-богу, хлопці, цей суб'єкт починає мене інтересувать.

С е н ь к а. А ти піди побалакай з ним.

Ася, Оксана й Таїся шепочуться й сміються.

Півник. Бабо Щепетихо! Чи не до вас отой фендрик отут залицяється?

Щепетиха (похмуро озирається, сама йде помалу хворими ногами). Де? Який фендрик?

Сенька. Сховався вже, як побачив вас. Застидався.

Щепетиха. Меліть чортзна-що... Ану, котрий з вас, ідіть поможіть бабі ночви знести. Моїх повіяло на ті чортячі співи. І в неділю, анциболоти, спокою не дадуть.

Півник. Які співи?

Щепетиха. Та які. Михалевич же завів співи по неділях, бодай йому в середині звело.

Півник (підморгує до Сеньки). А-а! Співочі товариства?

Щепетиха. Та ото ж, товариства. Мало того, що жили тобі витягує цілий тиждень,— на тобі: ще в празник співать іди. Добре йому, годованому, виспівувать, а тут от нема кому й підсобить. Хіба цими руками щось зробиш? Одрубать та викинуть. Ану, котрий охочий.

Оксана. Та робітники ж, бабо, кажуть, самі хотять?

Щепетиха. Щоб їхнім ворогам так дихать хотілось, як вони хотять. З чого б вони хотіли отих співів? Кому то воно треба?

Голос з юрби: А ви ж, бабо, самі подавали голос за "Співоче Товариство", як управляющий питав.

Сміх.

Щепетиха (сердито). "Подавали!" А ти розумний там... "Подавали". Ану, не подай — то й побачиш... Півник. Так це Мотря й Сидорка співають тепер?

Сміх.

Щепетиха. Щоб тим панам у печінках співало. Мало їм, що деруть з тебе, ще й співай. А бодай вам так весело хліб їсти, як нам співать. Іроди нехристиянські!

Сенька. Вони, бабо, християни, що ви кажете. А Михалевич так такий божественний, що йому вийшов циркуляр живим на небо їхать.

Півник. У вагоні первого класу.

Щепетиха. Щоб він з розуму з'їхав... Ну, то який хоче помогти?

Голоси: Та всі!

— Та ось я...

— Та й я...

Щепетиха. Та двох буде... Куди всі лізете? В баби й добра такого нема, щоб усім нести. (Іде). Півник. Бувайте здорові, бабусю. Щепетиха. Оставайтесь зд9рові.

Справа з'являється Карпо. На порозі зупиняється і вдивляється до

Тихенького.

Оксана (зобачивши його, штовхає Асю й говорить до всіх). Ну, прощавайте, ми вже підем у хату.

Ховаються у двір. Таїся за ними.

Півник. Отакої! А куди ж ви? Тю! Сенька. Що їх укусило? Г о л о с и: А он і Карпо.

П і в н и к. А, Карпушка! Де був? А ми тебе шукаємо. На співочих товариствах?

Карпо (здоровкаючись зо всіма, весело). Атож. Співали. А ви ж чого не приходили? Весело!

Півник. Та ну? Весело!

К а р п о. Та де в чорта. Ідіотство, розуміється. Мучать тільки людей.

Півник. Тут Щепетиха тільки так одчитувала Михале-вича.

Сенька. А які, брат, кралі до тебе в гості прийшли! Карпо. Які кралі?

С е н ь к а. А он там у дворі в тебе. Подивись. Карпо (скривившись). Ану їх! До сестри прийшли, чи що?

Півник. Еге ж. Там одна, брат, просто королева. Карпо. Ану їх, цих королев!

Дівочий голос: У нього своя королева єсть! Карпо (в той бік). Ой, невже? А ви бачили? Голос: Як почав до панів ходить, так з нами й гулять не хоче.

Сенька. Нічого. Як жениться та вистроїть свій завод, так зате нас дурно на работу пускать буде. Правда?

Сміх.

Карпо (сміючись). Ні, я вас тоді, каналії, всіх в співочі товариства!

Тихенький з'являється на розі. Дівочий голос: О, знов цей фендрик!

Всі озираються.

Півник (до Карпа). Знаєш, лазить тут уже цілий день. Карпо. Що ж йому треба?

Сенька. Мабуть, з нашими баришнями потанцювать хоче.

К а р п о. А знаєте що?.. Я, між іншим, цього панка знаю. І він мене. Він теж з "Співочого Товариства". Знаєте що, давайте трошки пугнем його... (Сміх). Здається, він хоче підійти сюди. Я сховаюсь, а ви прийміть його. А потім припугніть, що він революціонер і хоче вас агітувати.

, Сміх.

Голоси: — Ану! Ану!

— А дивіться, він справді йде сюди.

— Ховайся, Карпе.

Карпо (сідає на лаву). Станьте так, щоб мене не видно було.

Його обступають. З-за тину обережно визирають голови Оксани, Асі й

Та їс і.

Тихенький (нерішуче підходить до гурту). Доброго здоров'я.

Дівчата пирскають.

Сенька (важно). Драстє й вам.

Тихенький конфузливо придивляється до всіх.

Півник. А што скажете порадочного?

Тихенький. Я чув, як ви співали, і... хотів вас спитать, чи то українська пісня...

Сенька. Ста? (Грає на гармонії й співає). Йєх, не тірзайте грудь мою бальную... Самая настоящая українськая.

Тихенький. Ні, вибачайте, це не українська. Це — руська.

Сенька. Ах, ошибся. Вот єта:

Високая могіла, гдє міленькій лежить...

Єта?

Тихенький. Ні-ні... Українську. (Пояснює). Українська значить — малоросійська... От ви тут якусь співали...

Сенька. А, малоросійську. Федька, какую ми малоросійську співали?

Півник. Вєють вєтри, вєють буйни...

Тихенький. Тільки ви неправильно говорите, не "вєють вєтри", а "віють вітри, віють буйні..." Ви ж самі українці?

Сенька. Нєт, ми — малороси.

Сміх.

Тихенький. Це все одно...

Сенька. А-а... Ну, скажіть, пожаласта. А ви ж самі хто такой? Ни з нємців часом?

Тихенький. Ні, я теж українець.

Сенька. Значить, вроді как родичі, через улицю навприсядки?

Сміх.

Півник. Так ви тим і занімаетесь, що слухаєте песні на вулицях?

Тихенький. Ні, я так тільки. Я гуляв і почув, як ви співаєте.

Півник. Гм? Так. А чого ж ви тут гуляєте? Тихенький. Та так... Тут гарно... Сенька (пояснюючe до Півника). Вроде, значить, как на бульварі.

Пирскання.

Тихенький. Може, ви недовольні, що я підійшов, так вибачайте...

Сенька. Нєт, ми очень довольні.

Півник. І ви тут давненько гуляєте?

Тихенький. Та довгенько... А чом ви українських струментів не заведете собі та граєте на кацапських балалайках?

С е н ь к а. А які ж то українські?.. Мєдниє труби?

Тихенький. Ні... От єсть бандури... кобзи... Цьому можна дуже легко навчитись... Тут єсть такі співочі товариства... Там могли б навчить вас...

Сенька. Слиш, Федька? От нада сказать бабі Щепетисі, она дуже хотіла поступить туди...

Сміх.

Півник. Єто такая організація, чи що?

Тихенький. Ну да... Коли хочете, я можу вам сказать адресу, куди прийти...

Півник. Умгу!.. Он як? Хорошо... Ну, так пожалуйте з нами тепер в поліцію.

Тихенький. Як? Для чого?

Півник (до всіх). Чого регочете? Єто — революціонер. В поліцію його. Бач — в організацію кличе.

Тихенький (злякано). Позвольте! Це організація така, що...

Сенька (встаючи, строго). Нєт, голубчик, попався. Ми вже давно підмічаєм, що ви хочете нам прокламації подкинуть.

Тихенький (все більше лякаючись). Які прокламації? Я ніяких прокламацій...

Півник. Ну, нічого, там в поліції розберуть. Беріть його, хлопці, та щоб не втік.

Тихенький (одсовуючись назад). Позвольте, господа... Это недоразумение... Я никаких прокламаций вам не давал. Я совсем не революционер... Я только хотел вам...

Сенька. Стойте, хлопці. Он умєєть і по-руському говорить.

Півник. А-а! Он як? Беріть, хлопці!

Тихенький. Господа! Это странно... Ведь вы не поняли меня... Если вам так нравится, я могу уйти, но при чём тут полиция?

•Півник (беручи його під руку). Нічого, ми там побачимо. Беріть. Ходім!

Другі беруть під руку, і всі рушають. Ті, що позаду, сміються. Сенька грає

марш.

Тихенький щось гаряче говорить, але за гомоном не чуть його. З двору з реготом вибігають Ася, Таїся і за ними тихо виходить Оксана.

Ася (підбігає до Карпа в захваті). Ой, чудесно як! Я страшно рада! Ха-ха-ха!

Карпо (здивований). А ви де взялись? Панна Оксана?

А с я. А ми вже давно тут. І все чули.

Карпо (здоровкаючись з нею й з Оксаною). Там, у дворі?

Ася. Атож! Ви чудесно зробили! А яка прелесть цей Сенька.

Оксана. Вони його випустять?

Карпо. Не бійтесь, випустять. Трошки тільки зіб'ють охоту від співочих товариств. Можете не турбуватись.

Оксана. Ой, ні, я серйозно боюсь, щоб вони йому не зробили чогось злого.

Ася (гаряче). І нічого подібного! І зовсім ви не боїтесь! І чого ви приставляєтеся, Оксано? Ви ж самі сміялись і раділи, як повели його. Фу, негарно! Це вона, щоб зробить вам досадно.

Оксана (сміється). Асю!

А с я. А що, неправда?

К а р п о. Я цілком вірю, що панна Оксана боїться за свого... знайомого. Але я запевняю, що йому нічого злого не буде. Таїсю! Біжи, скажи Півнику, щоб пустили його.

А с я. І я з вами, Таїсю!

Обидві біжать до гурту, який зупинився, оточивши Тихенького.

Карпо. Коли ви так боїтесь, то можете й самі піти й визволить його.

Оксана. Я вже не боюсь. А бачите, я прийшла-таки в гості до вас. Не проженете?

Карпо. Я не маю такого звичаю...

Оксана. І знаєте, за чим? Ви колись мені обіцяли, що скажете, як про мене раніше думали.

Карпо (здивовано). Я обіцяв? Це ви самі казали...

Оксана. Ах, це я сама? Ну, все одно.

Карпо. А вам це дуже хочеться знать?

Оксана. Дуже.

Карпо. Через що? Оксана.' Так. Треба.

Карпо (з чудною посмішкою). Ну, добре. Коли ви так дуже хочете... Ну, так я думав, що у вас є те, що єсть у селян. Оксана. Себто?

Карпо. Себто страждання і бажання вирватись з нього. Оксана. А?..

Карпо. А його у вас уже немає. Єсть панське кисле каяття. От і все.

Оксана. Чекайте. А ви самі не маєте діла з панами? Ви у них буваєте?

Карпо. Я беру в них книжки читать. І слухаю, що вони говорять.

Оксана. Я теж слухаю.

Карпо. І співочі товариства організуєте.

Оксана (гнівно). Неправда! Я була дурна, послухала тата і приїхала сюди, але ми ніколи не збирались співочі товариства організовувати. Це ви їх піддержували!

Карпо. Я? Коли?

Оксана. А коли питались у вашого авторитета, хіба ви не сказали, що "це, звичайно, хороша ідея".

Карпо. Я не хотів просто балакать і щоб одчепитись.

Оксана. Ну, а я навіть цього не говорила. І ви не маєте права так про мене... Але все одно... Раз ви так думаєте, слова не поможуть. Асю!

Карпо. Мені здавалось, що ви... цілком на боці цих... співочих компаній...

Оксана. Хіба я сліпа й не бачу, що це за компанія? Це тільки татові вони ще можуть здаватись героями.

Карпо. Потім... ви зі мною поводились останній час, як з ворогом.

Оксана. Ніхто з вами так не поводився. Це ви зволили завжди критично подивлятись на мене і мало не з презирством дивитись на мене.

Карпо (вражено). Я??

Оксана. А хто? Чого ви зі мною завжди такий церемонний, набурмосений? З своїми товаришами ви зовсім інший.

Карпо. Я... право... Чекайте... Я перш усього думав, що вам... ну, не інтересно зі мною.

Оксана. Неправда! Ви навмисне тікали, як я вас кликала.

Карпо. Я тікав, бо ви сміялись з мене. Оксана. Ах, я сміялась з нього! Бідний! Ну, так я більше вже не буду сміятись, не бійтесь, я виїжджаю звідси. Карпо (живо). Зовсім?

Оксана (ніби байдуже). Цілком. Як тато собі хоче, а я або на курси поїду, або в учительки піду. Можете бути спокійні тепер.

Карпо. Хм!.. А куди ж всі ті гроші, що збирались на школи?

Оксана. А мені яке діло! Це не мої гроші. Я татові раджу самому збудувати дві-три школи й заспокоїтись, коли йому муляють ці гроші. Він упирається.

Карпо (тихо). І ми ніколи не побачимось більше?

Оксана (з схвильованим сміхом). Мені здається, ви повинні тільки радіти.

Карпо (хвилюється). Радіти нема чого.

О к с а н а. Не буду більше сміятись з вас. (Раптом). Ех, ви! Сміялась з нього! Ну, бувайте! Хлопці вж$ вертаються. Треба йти додому.

Карпо. Зайдіть на часинку до нас.

Оксана. Дуже хочете?

Карпо. Дуже.

Оксана. Добре. А лаяти мене більше не будете? (Дивиться на нього).

Карпо. Ех! (Крутить головою).

Входить у двір.

Ася (біжучи попереду усіх, з сміхом). Оксано! Оксано!

Таїся (за нею). Асю! А він, здається, впізнав вас.

Ася (зупиняючись). Хто? Отой сліпак? Пфі! Він од страху батька рідного не впізнав би. Ой, от сміху буде! Ха-ха-ха! Боже, який жалкий! "Революціонер". "Извините, если не нравится"... Ха-ха-ха! От тепер напише: "Як живуть люди на Червоній Балці"...

Хлопці з сміхом підходять.

Сенька (граючи на гармонії). От так малоросійське пєсні!

Голоси:

— От знатимете, як співочі товариства закладать!

— Аж окуляри загубив!

Півник. Карпо! Карпо! А куди ж він пропав?

Ася. Оксано! (Підбігає до хвіртки, але зараз же одкида-ється назад і зачиняє хвіртку).

П і в н и к. А! Наші баришні знов появилися? Бачили, як ми провожали нашого фендрика?

Ася (змішано). Бачили... Смішний... Ви Карпа кличете? (Голосно). Оксано! Ходім до-до-о-му!

Одчиняється хвіртка, й виходить Оксана, за нею Карпо. Обоє не то засоромлені, не то сяють.

Оксана (швидко до Таїсі). Прощайте, Таїсю... Треба йти. Ходім, Асю.

Карпо (швидко до неї, немов згадавши). А коли? Сьогодні?

Оксана. Сьогодні.

А с я (хапає її за руки, зазирає в очі, шепоче). Оксаночко! Я бачила!.. Я над... над... звичайно рада!! Оксана. Негарно підглядать! А с я. Я ж ненавмисне.

Сенька. А куди ж ви, баришні? От тобі маєш! А ще раз потанцювать?

Ася (озираючись). Прощайте. Нема коли. До побачення, Карпо! Я вас люблю!

Всі регочуть.

Ася (сміється до всіх). А вас ні! Голоси:

— От тобі й Карпо!

— Браво!

— Полюбіть і мене!

С е н ь к а. А що? Я не казав, що він уже собі десь виходив?

Карпо. Хлопці! Ставлю пива на всіх! Голоси: Тю-у! Ур-ра!

— А коли весілля?

— Заручини? А яка саме? Сенька (грає).

Йех, кину кужіль на полицю,

Сама піду на улицю.

Починає танцювати, обнявши Карпа.

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Вітальня у Кендюхів. Захар Назарович, неприємно схвильований, швидко ходить по хаті, за ним' з запобігливим, співчуваючим поглядом Секлетія Лазарівна.

Захар Назарович. Не сподівався!.. Не сподівався!

Секлетія Лазарівна. Та від таких людей, звичайно, нічого доброго сподіватись і не можна було. Мо>ке, вони чимсь образили вас? Це у них легко.

Захар Назарович. Ні, кі... Вибачайте, Секлетіє Лазарівно, я нічого сказати не можу. Це така річ... Мене це не торкається, але... але мені неприємно тепер оставаться у них.

Секлетія Лазарівна. Господи! Та я ж вам скільки раз кажу: переходьте до нас. Тут вам і спокій, і привіт. І все ж таки у своїх, своя й мова. А там одна ота кацапка...

Захар Назарович. Дуже дякую... Дуже дякую... Але ми, мабуть, швидко поїдемо. Ми, може, переїдемо в отель...

Секлетія Лазарівна (образившись). А коли ви нас цураєтесь і отель для вас краще нашої оселі, то ми не сміємо.

Захар Назарович. Вибачайте, Секлетіє Лазарівно! Я тільки боюсь, що ми вас стіснимо...

Секлетія Лазарівна. Для нас буде тільки велика радість...

Захар Назарович. Я не знаю ще...

Секлетія Лазарівна (підходячи до вікна). О! От якраз і панна Оксана йде... З Хацкельом.

Захар Назарович (живо підходить). Можна одчинить вікно?

Секлетія Лазарівна. Прошу, прошу. (Одчиняє вікно).

Захар Назарович (гукає). Саню! Саню!.. На хвилинку... Дуже треба... Драстуйте, Самійле Григоровичу. Нічого, спасибі, так собі... (Одходить од вікна).

Секлетія Лазарівна. Треба піти одчинити... Так ви сьогодні ж, зараз, і переходьте до нас. Я скажу прибрати вам кімнати. Дуже-дуже раді будемо вам...

Захар Назарович (неуважно, заклопотано). Дякую... Дякую...

Секлетія Лазарівна. І дякувать нема за що! Хіба ми не рідні? Я Саню всею душею люблю.

Іде в сіни й вертається з Оксаною.

Оксана (тривожно). Що таке, таточку? Чого ти такий?

Захар Назарович. Так, нічого... Маю тобі дещо сказати... Ти не дуже зайнята?

Оксана. Ні. Кавалер може підождати...

Секлетія Лазарівна. Так ви собі тут говоріть, а я піду кімнату вам прибирати.

Захар Назарович. Дякую, дякую.

Секлетія Лазарівна виходить.

Оксана. Які кімнати? Навіщо?

Захар Назарович (мнеться). Та, знаєш, я хочу переїхать од Михалевичів.

Оксана. Через що? Що трапилось?

Захар Назарович. Та бачиш, дитинко... Тільки ти не хвилюйся... Чи то я сам хвилююсь? Ну, та нічого^.. Власне, нічого такого й не сталось... Тільки якось мене це вдарило... Знаєш, як-от, буває, несподівано щось ударить... Хм!

О кс а н а. Та що ж таке, татуню? Знов видурили у вас грошей?

Захар Назарович. А-а, як ти можеш так говорити, Саню! А, як негарно! Ніхто в мене не видурює. Даю, бо хочу...

Оксана. Ну, добре... Але що ж таке?

Захар Назарович. Тут більше, так сказать, морального, чи що... характеру... Власне, то не моє діло.

Оксана. Ах, татку! Та говори ж уже!

Захар Назарович (озираючись). Ну, той... Ну, я бачив... Я помітив, що Ксенія Андріївна... зраджує своєму чоловікові...

Оксана (спокійно, з посмішкою). Та й годі?

Захар Назарович (обурено). Як то "та й годі"? Як то "та й годі"? Оце маєш! Оце хороша штука! Отакому чоловікові! Та ти подумай... Та що говориш? Ну, знаєш, ти тут набралась духу... Та то, по-твоєму, нічого?

Оксана. Татуську! Перш усього не хвилюйся!

Захар Назарович. Та як "не хвилюйся"?

Оксана. Чекай. Ти цього міг ждати від них.

Захар Назарович. Від кого? Та що ти? Ксенія Андріївна? Та ти подумай, що вона говорила про таке? Як же вона сама ганьбила розпусту, свободну любов і все...

Оксана. Ха-ха-ха! Бідний татусику!

Захар Назарович. Та постій! Знаєш, я нечаянно все підслухав... Я сиджу собі в столовій і читаю. От так, скажем, як оце. Двері трішки одчинені в вітальню. Ну, сиджу, .читаю... Коли чую: щось увійшло... У вітальню. Балакають... Ну, балакають, то й хай собі. Чую, один голос Ксенії Андріївни, а другий чийсь чужий, чоловічий. Ну, нічого... думаю, побачать мене, то й замовкнуть... Коли це чую: на "ти". А далі обнялись, цілуються. Та так, що... Ну, та про це тобі ще рано... А потім ще щось таке про мене чогось... Я вже не пам'ятаю що, але ніколи не сподівався, що вона може так погано говорити про мене. А в очі ж таке говорила...

Оксана. Що ж саме?

Захар Назарович. А хто його зна? Ну, щось вроді того, що я старий дурень і що Анатолій Олександрович тепер возиться зі мною... Щось отаке... Та так мені це все гидко стало, що я не пам'ятаю, як вийшов звідти:.. Та й утік сюди...

Оксана. А хто такий той, що з нею був?

ЗахарНазарович. Не знаю... Бачив тільки, що на ньому білий костюм в пасочках і біла шляпа з такою широкою жовто-синьою стьожкою... Чогось це мені кинулось в очі. А сіюяв до мене спиною. Не бачив лиця... Отаке! Та так мене це... Ах, не сподівався! Ну, ти подумай...

Оксана. Знаєш що, татусю, хай їм біс... Давай собі поїдемо. У нас зовсім інші інтереси, ніж у них... їм ніколи з нами возиться.

Захар Назарович. Що ніколи? Чого ніколи?

Оксана. Ну, ти дивись, ми цілий місяць тут сидимо, й нічого не вияснилось...

Захар Назарович. А хто винен? Ну? Ніколи? Зберуться й розбігаються... От ніколи... І нічого не доб'єшся!

Оксана (з посмішкою). А коли ж доб'єшся!

Захар Назарович. А от візьму покину Михалевича й поведу діло тільки з цею партією... От і доб'юсь. Жаль тільки, що прийдеться розстатись з Хацкельом. Прекрасний чоловік! З ним можна діло мать. З жидів, все-таки, розумні люди. От би тобі такого мужа! Я щиро кажу. На,

дав би йому в руки всі гроші, роби, що хочеш, і дайте мені спокій. І був би спокійний, що діло моє буіе зроблено.

Оксана. Та чого ж? Давай та й заепокойся.

Захар Назарович. А ти?

Оксана. Що я?

Захар Назарович. А ти як? Згодна?.. Він тобі подобається?

Оксана. Хм! Я тільки що почала з ним одну цікаву розмову. Мені дуже хотілося б, щоб ти послухав її... Хочеш — я його закличу, а ти посидь у їдальні й послухай. Ще одну розмову, ха-ха-ха!

Захар Назарович. Яка ж то розмова?

Оксана. Ну, от послухай... Я навіть дуже цього хочу. Добре? Я його покличу...

Захар Назарович. Чекай, чекай!.. Що ж то таке погане, чи що?

Оксана. Ні, як на чий погляд... Ну, я кличу.

Захар Назарович (злякано). Та чекай!.. Отакої... Та ти мені скажи, що за розмова. Не можна ж так.

Оксана. Ні, не скажу. Послухай сам. Ти все одно мені нічого не віриш про них. Ну, так послухай сам... Ну? Кликати?

Захар Назарович. От уп'ялась! Покликати... Я не маю часу слухати всякі розмови, буде з мене. Я зараз буду писать листа Анатолію Олександровичу, що уходимо од нього.

Оксана. Чудесно. Он маєш чорнило, перо... Папір є?

Захар Назарович (мнеться). Та я, власне, вже написав... Я хотів сказати, перевірить хочу... (Виймає з кишені листа). От слухай...

Оксана. Ану...

Захар Назарович (читає). "Шановний добродію Анатолію Олександровичу! Не маючи спромоги вияснити вам причини, я мушу сповістити вас, що не можу більше користуватися вашою гостинністю..."

Розумієш, я ж не можу йому сказати, що бачив, як його жінка... Це не моє діло...

Оксана. Ну, певне, я розумію...

Захар Назарович. "Прошу не бути за це на мене в претензії, так само як і за те, що справу з організацією шкіл на Україні з вами перериваю..." Розумієш, я не можу більше так. Коли вони з мене сміються, то чого ж я буду? Потім, все це у них страшно мляво. Я не можу... Вони всі бояться чогось, якісь такі. Я не можу... Я не суджу їх, але в мене другий характер. Інший темперамент, так сказать...

Оксана. Так-так... Далі?

Захар Назарович, "...з вами перериваю... Щодо грошей, які ви взяли у мене на організацію співочих товариств, то прошу їх передати в руки пані Добросердечній. Захар Пилипенко". От і все... Сухо й різко, правда? Га? Занадто сухо, правда? Ти не думаєш?

Оксана. Ні, чого ж... Не можеш же ти делікатничати в такій справі.

Захар Назарович. Так-так. Я теж думав... Так, думаєш, можна одіслать в такій формі?

Оксана. Розуміється. Тільки, мені здається, що він страшно образиться й буде допитуватись, через що покинули його.

Захар Назарович. Я теж так думаю. Я теж так думаю. Але не можу ж я йому сказать... Потім, мені самому здавалось, що він трохи нещирий зо мною. Може, я помилявся, але це все ж таки...

Оксана (весело). Одіслать! Він, мабуть, зараз же прибіжить сюди. Давай сюди! Секлетія Лазарівна моментально одправить його...

Захар Назарович. А це гарно, що Секлетія Лазарівна буде посилать? Чи він чого не подумає?

Оксана. Розуміється, подумає, що ти перейшов на бік Секлетії, і йому каюк. Тепер його випруть.

Захар Назарович. Господи! І чого вони сваряться? І за віщо? Ну, хай би там програми, принципи — я розумію: за принципи можна, так сказать, з батьком рідним

посвариться. Ну, а вони чого? Ніякої ж різниці нема... їй-богу! Чи я нічого не розумію, чи дурний такий, а скільки не вслухаюсь, ніяк не розберу, в чому різниця...

Оксана (сміється). Татку мій хороший, і не треба й думать.

Захар Назарович. Чекай! Як же не думать? Як же не думать? Треба ж щось робить? Ми ж таки інтелігентні люди, ми, так сказать, зобов'язані щось робить, раз узялись за це. А то ж що виходить? Хазяйнувать — так хазяйнувать! Помагать народу — так помагать! їй-богу, я не розумію.

Оксана. Ну, татку, листа ми посилаємо. (Іде до їдальні). Секлетіє Лазарівно! Будьте ласкаві, на хвилинку.

Входить Секлетія Лазарівна. Оксана. Чи не можете ви кимсь послати зараз листа до Михалевичів? Тут тато пише, що перериває з ними всякі справи.

Секлетія Лазарівна (з захованою радістю, стараючись бути серйозною). А чого ж, з охотою. Зараз же... Через дві хвилини буде там.

Оксана. Будьте ласкаві. (Дає листа).

Секлетія Лазарівна. А там прийшла Ася, щось має до вас. Та я не пустила, щоб не перешкодила вам у розмові. Асю!

Оксана. Я дуже рада. Мені якраз її треба.

Секлетія Лазарівна. Асю! Так я зараз же листа одправлю. А кімнати вам прибираються.

Оксана. Дуже дякуємо.

Секлетія Лазарівна виходить. Вбігає Ася. Оксана. Ти мене шукаєш?

А с я. Я скучила за тобою, й більше нічого... А чого ви такі смутні, Захаре Назаровичу?

Захар Назарович (змішано). Ні, нічого... Так, трохи неприємності.

Ася. Ой, як неприємні ці неприємності.

Оксана (одводячи вбік). Асько! Біжи моментально на звозчику на завод і привези сюди Карпа. Чуєш? Щоб за двадцять хвилин ти вже була тут. За це ти побачиш дуже цікаву комедію.

Ася (в захваті). Ти хочеш об'явитись. Правда? Оксаночко? Правда?

Оксана. Побачиш. Катай. Треба кувати залізо, поки гаряче. Ага! От ще що. Там на вулиці жде мене Хацкель. Скажи йому, щоб ішов сюди. Я жду його.

Ася. Навіщо він тобі?

Оксана. Нічого. Треба. Живо, Асюк! Сьогодні, здається, буде кінець... І ще одно: можливо, що тобі прийдеться почути дещо неприємне про твою мачуху й батька... Ася. Що таке?

Оксана. Зараз не скажу. Може, й не прийдеться. Біжи, біжи. Хай кидає все і, як є, так і їде. Розумієш? Чудесно буде!

Ася. Ух, моментально! (Вилітає з хати).

Захар Назарович (здивовано). Що таке?

Оксана. Нічого. Зараз Хацкель прийде. Хочеш послухать нашої розмови? Дуже цікава. Я раджу тобі, татуську, послухати.

Захар Назарович. Слухай, я думаю, чи не занадто різко я написав, га?

Оксана. Нічого не різко! Добре. Не думай, уже послано. Лучче іди в їдальню, сядь і слухай. Тільки не перебивай, добре?

Захар Назарович. Та про що ви будете говорить? О кс а н а. От послухаєш. Іди, іди, зараз ввійде Хацкель. Захар Назарович (стискує плечима). Щось таке робиться.

Оксана. Ближче до дверей сідай.

Виводить його з вітальні й вертається, не зачинивши щільно двері. Сама підходить до вікна, дивиться на вулицю і йде в сіни. Вертається з Х а ц к е —л ь о м. Має вигляд несмілої й ніби закоханої.

Хацкель. Ая вже будував різні гадки про вашу довгу відсутність.

Оксана. Вибачайте, будь ласка. Тут маленька справа була в тата. Вона ще не скінчилась, і я мушу підождати. Ви нічого не маєте проти, коли ми тут скінчимо цікаву розмову?

Хацкель. Мені надмірно приємно на всякому місці розмовляти з вами.

Оксана (соромливо). Ви жартуєте.

Хацкель. В таких справах я не жартую.

Оксана. Хочу вірити... Але вернемось до нашої розмови. Через що ви гадаєте, що наша справа з школами не матиме успіху?

Хацкель. Я мржу висловлюватись одверто?

Оксана. Я дуже прошу.

Хацкель. Так я вам так скажу. Це утопія. Ваш тато — ентузіаст і ідеаліст. Я вам скажу одверто: до його проекту ніхто серйозно не відноситься.

Оксана. Через що?

Хацкель. Ну, знаєте: не вам питати, через що. Ні одна школа не вдержиться й місяця, їх позакривають.

Оксана. Чого ради?

Хацкель. Ну "чого ради"... Смішне питання. Але допустимо, що не позакривають. Яка рація в цих школах? Народові треба іншої культури. Я знаю, ви думаєте, землі треба. Ні. Це — теж помилка, це — погляд старих народників. Землі досить, треба вміти обробляти її. Ось у чому вся заковика.

За дверима чути крякання. Оксана тривожно дивиться туди.
Хацкель. Там хтось єсть?

Оксана. Ні, то, мабуть, прислуга прибирає. Я вас слухаю далі.

Хацкель. Так. Так от нам треба тільки в цьому напрямі вести свою культурну роботу. А проект вашого тата, вибачайте, наївна і смішна утопія. Я давненько вже думав з вами побалакати про це. Знаючи ваш вплив на Захара Назаровича, хотів навіть звернутись до вас з проханням вплинути на нього так, щоб він переконався в наш бік.

Оксана. Я й сама думала порадитись з вами.

Хацкель. Правда?

Оксана. І теж давненько. Та не одважувалась.

Хацкель. Даремно. Я знаю, ваш тато незадоволений нами й хилиться в бік наших противників. Але можу запевнити, що тут він не знайде співчуття. Тут просто хотять видурить гроші, і більше нічого.

За дверима якесь бурмотіння.

Хацкель. Нас не можуть підслухати?

Оксана. Ні-ні, це прислуга, вона завжди буркоче щось собі під ніс... Уявіть собі, я теж так думала. Але це не вдасться, бо,знаєте, тато такий чудак: він хоче, щоб я вийшла заміж, і тоді він вручить моєму чоловікові всі гроші, щоб той за нього вів справу.

Хацкель. А!.. Це розумна ідея...

Оксана. І знаєте що? Я буду теж говорити одверто... Добре?

Хацкель. О, прошу дуже.

Оксана. Скажіть одверто: ви любите мене?

Хацкель. О, панно!..

Оксана. Ні-ні, одверто, одверто, як самому собі. Хацкель. Я вас поважаю так, що... Оксана. Ну, словом, ясно.

Хацкель. Чекайте. Я не можу сказати, щоб горів пристрастю, але моє чуття остільки дуже, що я навіть давно маю намір прохати вашої руки... Я розумію, зараз це виходить якось...

Оксана (затуляючи руками лице, немов від хвилювання). О, я цього не сподівалася.

Хацкель. Ви одмовляєте мені?

Оксана. Ох, ні... Я для того й спитала вас. Річ не в цім. Ми ж не зможемо побратись: ви — єврей... Чекайте. І знаючи ваші погляди на ренегатів...

Хацкель. Панно! Я мушу вам сказати, що погляди мої трохи змінились на цю справу. Я навіть тепер збираюсь прийняти православіє.

Оксана. О?? Невже?.. Як я рада! Але... Ах, ви не знаєте, як тяжко з старими людьми... Тато, наприклад, неодмінно хоче, щоб я вінчалась. (Несміло дивиться на нього).

Хацкель. Чекайте. Мені здається, що він навіть в розмові зі мною висловлював інші погляди. Я навіть дивувався, що така поважна людина так по-молодому думає.

Оксана. Ах, то слова тільки! То другим можна, а я повинна вінчатись. Розумієте? Я на це дивлюсь не так гостро, як ви. Мені все одно, але ви, котрий так сильно й гаряче стоїте за вільний шлюб...

Хацкель. Вибачайте... мушу виправити помилку: стояв. Тепер я інакше думаю про це.

Оксана. Невже? Господи, ми ж ще так недавно з вами балакали.

Хацкель. Бачите, я власне ще остаточно не вияснив. Але в даному разі, коли ідея вимагає, то можна пожертвувати деякими своїми поглядами. Потім, я не брав на увагу дітей. Ради дітей ми повинні вінчатись.

Оксана. Звичайно! Звичайно! Ох, невже це буде? Мені просто не віриться... Татко буде страшенно радий! Він так гарно до вас

відноситься... (Схаменувшись). Ви не смієтесь з мене, що ніби сама кинулась вам на шию?

Хацкель. О, панно! Оксаночко...

Оксана. Потім, розумієте, татко такий чудак: хоче, щоб ми особисто ні одною копійкою не користувались з тих грошей. Але це вже занадто суворо, правда?

Хацкель. Невже таке його бажання?

Оксана. Отже, подумайте. "Ви, каже, повинні самі зароблять на себе. Це, каже, гроші не наші, а народні, треба їх передать цілком народові. Ми, мовляв, тільки передаточний пункт". Мені здається, що це занадто. Правда?

Хацкель. Звичайно. У всякому разі хоч би за услуги передачі ми маємо право щось мати.

Оксана. Іменно! Але, знаєте, він хоче, щоб мій чоловік зараз же зорганізував комітет і туди передасть усі гроші. Так що ніякого відношення й не будем мати до них. Як з цим бути?

Хацкель. Чекайте... Як же так? Невже він не вірить нам?

Оксана. Ні, він іменно вірить, і через те...

Хацкель. Позвольте, але при чому ж тут законний шлюб і таке інше? Потім ви сказали, що він всі гроші дає зятеві.

Оксана. Ну да! Щоб той передав у комітет.

Хацкель. Значить, він нотаріальним порядком переведе всі гроші на зятя, а той...

Оксана. От-то-то бо й є, що ні. Він за собою всі права зоставляє.

Хацкель (починає дратуватись). Чекайте. Я нічого не розумію. Навіщо ж йому той ідіотський — вибачайте! — зять?

Оксана. Як навіщо? Це ж мій муж.

Хацкель. Ну да, я розумію, але при чому тут гроші? їй-богу, тато ваш — вибачайте! — якийсь комик. Він носиться з цими грішми, як... вибачайте мені, дурень з писаною торбою... Коли він хоче справді їх дати на якусь ідею, то...

Двері їдальні раптом розчиняються, і в страшному гніві вибігає Захар

Назарович.

Захар Назарович (весь червоний, дрижачий, показує рукою на двері в сіни й не своїм голосом кричить). Геть!! Геть звідси зараз же!

Хацкель (підводячись злякано). Добродію!..

Захар Назарович. Геть, а то я тебе... (Озирається, щоб щось схопити).

Оксана (до нього). Таточку, таточку, не треба так. (До Хацкеля). Добродію, ідіть собі швидше, ви мені більше не потрібні.

Вбігає Секлетія Лазарівна.

Хацкель. Чекайте, але що ж це таке?

Захар Назарович. Геть, кажу, звідси! (Дрижить).

Оксана. Таточку!.. Добродію! Я вам кажу, забирайтесь, ви більше непотрібні тут!

Хацкель. Чекайте ж! (Повертається й хутко виходить).

Захар Назарович (безсило падає в крісло, важко дихає). Ху!

Оксана. Таточку, заспокойся.

Секлетія Лазарівна. Що тут таке вийшло? Цей жид образив вас? Я бачила, Захар Назарович сидів у їдальні, думала, не хоче перешкоджать вам...

Захар Назарович, Це така мерзота... Це...

Оксана. Таточку, тобі треба лягти. Секлетіє Лазарівно, поможіть, будь ласка: татові треба хоч дві хвилинки полежать після такого вибуху.

Захар Назарович. Не треба, не треба, я й так... Пройде.

Оксана. Ні-ні-ні, вставай... Ходім, ти мусиш лягти. Під ту руку беріть, Секлетіє Лазарівно!

Секлетія Лазарівна. Ось-ось... Нічого, нічого... Тут в їдальні на канапі можна лягти... От жидова підла! Ви скажіть же таке... Вліз в чужу хату й ще тобі...

Заходять в їдальню. Якийсь час нікого нема. З сіней хутко виходить Тихенький.

Тихенький (гукає). Секлетіє Лазарівно! Секлетія Лазарівна (вибігає з їдальні). Тш! Не кричіть.

Тихенький. Що таке?

Секлетія Лазарівна (шепотом). Захар Назарович трошки заслаб. З Михалевичами він посварився! Потім ще зараз тут таке вийшло. Крий боже! Той жид, Хацкель, забрався сюди, щось їм сказав. Та оце його вигнали Оксана й старий. Розумієте? Тш! Чого ви не з'являлись? Вона і вчора питалась про вас.

Тихенький. Я трохи слабий був.

Секлетія Лазарівна. Це після агітації? Мабуть, застудились. Глядіть же, Євмене!.. О, ще когось несе. Якраз не в пору. Хотіла ще сказать.

Входить Кіндрат Пилипович.

Кіндрат Пилипович (голосно). А чого то в вас двері настіж, як у корчмі? Експропріацій не боїтесь? Ху! Жену аж два квартали за цим люципером і не дожену. Чого вас нечистий так пре, наче за вами ціле "Співоче Товариство" женеться? Ха-ха-ха. Драстуйте. Що це вас не видно? Розказуйте ж, як вас там мняли хлопці на Червоній Балці?

Тихенький. Ніхто мене не мняв...

Секлетія Лазарівна. Вибачайте, я на хвилинку. (Виходить).

Кіндрат Пилипович. Та я теж на хвилинку. (До Тихенького). Спеціально за вами, хотів розпитати, як вас там приймали. (Роблячи серйозне лице). Ні, справді, що там у вас, я чув, вийшло? Арештувать хотіли?

Тихенький. Та єрунда. Напав на чорносотенців.

Кіндрат Пилипович. Та невже? Де ж вони набрались там?

Тихенький. Та нічого дивного. На передмістях, звичайно, зрусифікований чорносотенний народ.

Кіндрат Пилипович. І дуже зрусифіковані?

Тихенький. Страшенно. Українських пісень і не чули. "Высокую могилу" — знаєте, цю дворницьку пісню,— називають українською. Взагалі, безнадійна публіка.

Кіндрат Пилипович. Ну, а за що ж вас у буци-гарню хотіли одтарабанити?

Тихенький. Ах, Це комізм такий! (Насильно сміється). Страшенні, знаєте, чорносотенці, ну і, розуміється, зараз же подумали, що я до них з прокламаціями. Ну та я об'яснив їм, ми поговорили собі та й розійшлись.

Кіндрат Пилипович. Кажуть, що ви так розходились, що, тікаючи, й окуляри розбили, ха-ха-ха! І по-руському забалакали.

Тихенький (змішано). Ну, єрунда! Хто це вам казав?-Голосний дзвінок.

Кіндрат Пилипович. Ого, хтось сердитий дзвонить. Що воно за бенеря?

Йде до сіней. Хутко входить Анатолій Олександрович.

Анатолій Олександрович (до Кіндрата Пилиповича). Добродій Пилипенко тут?

Кіндрат Пилипович. Не знаю.

Анатолій Олександрович. Ну, можете не грать зі мною комедії. Мені на одну хвилину.

Кіндрат Пилипович. Тю! Хто комедії грає? Диво!

Вбігає Секлетія Лазарівна.

Анатолій Олександрович. Доброго здоров'я! Можна бачити Захара Назаровича?

Секлетія Лазарівна. Не знаю... Він зараз хворий. І, взагалі, я дивуюсь вам, добродію... Здається, ви могли б дати спокій людині, яку ваш же прихвостень так образив.

Входять Захар Назарович і Оксана.

Анатолій Олександрович. Який прихвостень? Яка образа? (До Захара Назаровича. Улесливо). Захаре Назаровичу! Що ж це ви так утікли? Га? Я все-таки хотів би, щоб ви мені, принаймні, об'яснили... Може, вас хто образив без мене? Ви скажіть, як же це так?

Захар Назарович (стомлено, з ніяковістю). Я вам нічого об'яснити не можу... І крім того...

Анатолій Олександрович. Ви вибачайте. Вам, здається, негарно. Я вас турбую. Але мене так боляче вразила ваша записка, що я зараз же побіг сюди.

Захар Назарович. Ви спитайте Хацкеля, він скаже. (Розпалюючись). І потім, добродію, мені це все надокучило. Я — не хлопчик! Я сам служив у земстві тридцять років. Я сам добре знаю, що таке утопія! Це ви комедіанти! От що! Я з вами діла ніякого не хочу мать!

Оксана. Таточку, таточку...

Кіндрат Пилипович (упівголоса). Що за причина тут сталася?

Анатолій Олександрович (випрямляючись, холодно, із зневажливою посмішкою.) Прекрасно. Я этого, конечно, и ждал. (До Секлетії Лазарівни). Это, несомненно, ваша работа. Поздравляю. Но вместе с этим имею честь заявить, что торжествовать вам не придется: я выхожу из партии и прошу ко мне больше не обращаться по поводу ваших дел.

Секлетія Лазарівна. Оце так! (Єхидно). З української мови теж виходите? А хто ж нам відчит каси дасть?

Анатолій Олександрович. Секретарь Хацкель! А деньги этого... странного чудака... (Показує на Захара Назаровича).

Оксана. Ви!!

Кіндрат Пилипович. Та в три шиї його, стерву! Що це таке?

Анатолій Олександрович. Если вы все будете орать, то я не скажу ничего о том...

Секлетія Лазарівна. Чи ви бачили таке?! Геть ідіть з моєї хати!

Захар Назарович. Чекайте. Добродію, я не хотів казати, через що не можу лишитись у вас далі. А тепер... Але ні. Ідіть собі...

Анатолій Олександрович, зневажливо посміхнувшись, озирає всіх і помалу

виходить.

Секлетія Лазарівна. Треба сьогодні ж скликати комітет! Це казна-що! Це... От вам діячі! От!

Захар Назарович. Як це негарно! Негарно, несподівано!

Кіндрат Пилипович. Оце так чудасія! От тобі й Михалевич, різав та поров його маму! Оце так стригнув!

Захар Назарович (до Секлетії Лазарівни). Дякую, Секлетіє Лазарівно. Дякую. Я помилявся в вас, вибачайте... Спасибі.

Секлетія Лазарівна. Та що там! Правда завжди вийде нагору.

Оксана. Таточку! Ми краще всього поїхали б в отель.

Секлетія Лазарівна. Як?! А то ж чого? Оце славно було б, щоб я вас пустила. Отаке!

Захар Назарович. Ні-ні, дитинко... Так же не можна.

Секлетія Лазарівна. І нікуди не поїдете! Сьогодні ж збираємо комітет і цю справу рішаємо. Годі вже дурить нас. Годі! Хай виходить! Паршива вівця весь гурт псує! Ач! От наші діячі!

Хутко входить Кость у білому костюмі з пасочками і в капелюсі з жовто-синьою стьожкою.

Кость (до Секлетії Назарівни). Що тут, мамо, сталося? Чого це Михалевич такий вискочив од нас? Що тут таке? (Здивовано озирається).,

Захар Назарович, побачивши його, до Оксани щось тихо і швидко говорить, показуючи на Костя.

Секлетія Лазарівна. Нічого, синку, Михалевич виходить з партії. От і все.

Кіндрат Пилипович. І покидає нам свою українську мову. (Регоче).

Секлетія Лазарівна (до Захара Назаровича). Захаре Назаровичу, вам спочинути треба. Костю, я твою кімнату гостеві даю, а ти поки що спатимеш...

Захар Назарович. Секлетіє Лазарівно! Я у вас не зостануся. Ви вибачте мене, але я не можу. Ми зараз їдемо додому.

Секлетія Лазарівна (вражено). Оце так?! Та що ви?

Захар Назарович. Не можу, не можу. Ходім, Саню...

Оксана (з насмішкою). Прощайте, Секлетіє Лазарівно!

Кіндрат Пилипович. Отуди к бісовому батькові!

Захар Назарович (хвилюючись). Я вам скажу, Секлетіє Лазарівно, що я проти вас нічого не маю, але я не можу зоставатись у вас і мовчати. Ви спитайте у вашого сина, де він сьогодні був годину тому назад... Ходім, Саню.

Секлетія Лазарівна. Костю, що це значить?

Кость (змішавшись). Я нічого не розумію... Я був... в університеті.

Секлетія Лазарівна (до Захара Назаровича). Він був в університеті.

Входять Ася й Карпо. Обоє чудно посміхаються. Всі зиркають на них, але особливої уваги не звертають. Тільки Оксана моргає їм і киває

головою.

Захар Назарович. В університеті? Ну, добре... Не моє діло. І дайте мені, панове, спокій... Я нічого знать не хочу. Хай собі в університеті... Ходім, Саню.

Секлетія Лазарівна. Та чекайте ж! Що ж ви кидаєте тінь на мого сина й тікаєте? Що ви нас порочите? Ви думаєте, що мій син, як ваша Оксана... Я не дозволю! Подивіться: думає, як має торбу грошей, то й порочить сміє!

Захар Назарович (ледве здержуючи себе, до Костя). Ви зараз були у Ксенії Андріївни, жінки Михалевича, обнімали й цілували її. І сміялися з мене і з її чоловіка! Ні? Не були?

Костя. Я був, але... Смішно... Хм! Ми жартували, а вам здалося... (Швидко виходить в їдальню).

Захар Назарович. Ну, добре. Ходім швидше, Саню...

Оксана. Чекай, на хвилинку. (Киває Асі й Карпові, до Секлетії Назарівни). Секлетіє Лазарівно. Вибачайте, я до вас за одним проханням.

Секлетія Лазарівна (розтеряно). Прошу.

О к с а н а. Ви колись казали, що маєте велику протекцію на один завод. Чи не могли б ви дати рекомендацію моєму чоловікові туди?

Секлетія Лазарівна. Чоловікові? Якому чоловікові? Вашому?

Оксана. Та ну да ж! Ми не вінчались, але ви ж така поступова людина, що, розуміється, це не має для вас значіння... Карпе! Проси ж і ти, що ж я сама! Не можете? Ми б там завели "Співоче Товариство"!

Захар Назарович. Саню! Що за комедія?!

Оксана. Татку! Ніякої комедії немає. Це ж — мій чоловік. Я забула тобі сказать.

Секлетія Лазарівна (з жахом, машинально повторяє). Вона забула йому сказать!..

Захар Назарович. Це мене дивує... Ти жартуєш?

Оксана. Нічого подібного! Правда, Карпе?

Карпо (весь час стояв із здержаною посмішкою). Правда.

А с я. Я свідок.

Секлетія Лазарівна. Вона свідок... Оксана. Але ми тобі це потім об'ясним. Ходім, Асю! Прощайте, панове!

Іронічно вклоняється й виводить розтеряного Захара Назаровича. За ними — Карпо й Ася.

Секлетія Лазарівна. Вона — свідок. Що це — сон? Мара!..

Кіндрат Пилипович. Оце так дівка, ха-ха-ха!..

Швидко вбігає заклопотаний Дримба.

Дримба (засапано говорить). Ху! Я на хвилинку. Куди це так пішли ці,— я їх зустрів на сходах?.. (До Тихенького). Оце добре, що я вас тут застав. Що це ви такі? Я дуже поспішаю. Я хотів сказать... Мені казали, що ви вже організували одне "Співоче Товариство". Так от у мене є гурток хлопців-семінаристів, вони — дуже охоче. Це — семінари, знаєте, дуже хороші хлопці, так той... вони дуже охоче в "Співоче Товариство".

Тихенький (раптом скажено). Забирайтесь ви к чортовій матері!!! Ідіот проклятий!!!

Дримба (приголомшений). Та що таке?!

Кіндрат Пилипович (падає з реготу). Ха-ха-ха! От Безумная Лічность! А різав та поров твою маму! Співочі товариства! Ха-ха-ха!

Секлетія Лазарівна стоїть розтеряна й щось шепоче.

Завіса